

ARBO

CONVENANT

Fysieke belasting in peuterspeelzalen

**M.C. Miedema
R. van den Berg
L. Groenesteijn
K.H. Thé
H.A.T. Beune**

Fysieke belasting in peuterspeelzalen

**M.C. Miedema
R. van den Berg
L. Groenesteijn
K.H. Thé
H.A.T. Beune**

**Onderzoek verricht in opdracht van het ministerie van
Sociale Zaken en Werkgelegenheid door TNO Arbeid**

december 2001

TNO
Arbeid

Verkoop

Elsevier bedrijfsinformatie bv

Postbus 808, 7000 AV DOETINCHEM

Telefoon (0314) 35 83 58, telefax (0314) 34 90 48

Inhoud

Samenvatting	i
1. Wat is de fysieke belasting van peuterspeelzaalleidsters?	i
2. Wat zijn belastende factoren die fysieke overbelasting veroorzaken?	i
3. Wat zijn (contra-)indicaties om de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen al of niet in aangepaste vorm toe te passen op peuterspeelzalen?	ii
1. Inleiding	1
1.1 Introductie	1
1.2 Doel 1	
1.3 Fysieke belasting en werkdruk	1
2. Aanpak	3
2.1 Fase 1: Vragenlijstonderzoek	3
2.1.1 Stap 1. Vragenlijstonderzoek onder werkgevers	3
2.1.2 Stap 2. Vragenlijstonderzoek onder werknemers	3
2.2 Stap 2: meting van de blootstelling aan fysieke belasting	4
2.3 Expertcommissie	5
3. Resultaten	7
3.1 Resultaten vragenlijstonderzoek	7
3.1.1 Peuterspeelzaalleidsters	7
3.1.2 Vragenlijst werkgevers	14
3.2 Werkplekmetingen	18
4. Conclusies	25
4.1 Wat is de fysieke belasting van peuterspeelzaalleidsters?	25
4.2 Wat zijn belastende factoren die fysieke overbelasting veroorzaken?	25
4.3 Wat zijn (contra-)indicaties om de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen al of niet in aangepaste vorm toe te passen op peuterspeelzalen?	26
5. Discussie en aanbevelingen	29
Bijlage 1 Vragenlijst voor werknemers met de antwoorden	31
Bijlage 2 Vragenlijst voor werkgevers met de antwoorden	45
Bijlage 3 Overzicht van peuterspeelzalen waar de werkplekbezoeken zijn uitgevoerd	59

Bijlage 4	Algemene achtergrondgegevens van de peuter- speelzaalleidsters verkregen uit het vragenlijst- onderzoek	61
Bijlage 5	Voorkomende houdingen en bewegingen	63

Samenvatting

In de branche begeleidingscommissie van het arboconvenant fysieke belasting in de sector Kinderopvang zijn de volgende vragen gesteld:

1. Wat is de fysieke belasting van peuterspeelzalleidsters?
2. Wat zijn de oorzaken die zorgen voor overbelasting?
3. Wat zijn de mogelijke (contra-)indicaties om de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen al of niet in aangepaste vorm toe te passen op peuterspeelzalen?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden heeft TNO Arbeid onderzoek verricht. Dit onderzoek bestond uit vragenlijstonderzoek bij werkgevers (n=200) en werknemers (n=200). Van beide vragenlijsten was de respons 37%. Daarnaast zijn observaties en metingen op de werkplek in acht peuterspeelzalen verricht. De resultaten worden hieronder per onderzoeksvraag gegeven.

1. Wat is de fysieke belasting van peuterspeelzalleidsters?

Een peuterspeelzalleidster is dagelijks voornamelijk bezig met het toezichthouden, begeleiden en troosten van 16 kinderen gedurende (twee keer) 3 uur achtereen. Tijdens deze werkuren zit men veel gebogen aan lage tafels, staat men gebogen bij kinderen om jassen aan te doen of te communiceren, zit men gehurkt om schoenen aan en uit te doen of te troosten, tilt en schuift men meubilair en speelgoed bij het opruimen en schoonmaken en tilt men kinderen op de aankleedtafel of iets wat dienst doet als aankleedtafel. Er bestaat veel variatie in fysieke belasting tussen leidsters. Deze variatie wordt verklaard door werkhouding, voorkeuren en samenstelling van de groep kinderen.

Leidsters geven zelf de volgende taken als zwaarste aan (op een 7-puntsschaal) waarbij de zwaarte en de mate van voorkomen van de taak over de dag met elkaar gewogen zijn:

1. Materiaal tillen (score 5,4)
2. Op een lage stoel zitten (score 4,7)
3. Kinderen tillen (score 4,0)
4. Peuters verschonen en verzorgen (score 3,6)

Dat leidsters fysiek worden overbelast blijkt uit het aantal gezondheidsklachten. Afgelopen jaar heeft 31% regelmatige en/of langdurige klachten gehad van de lage rug, 21% van de nek en/of schouder en 20% van de knieën.

2. Wat zijn belastende factoren die fysieke overbelasting veroorzaken?

Peuterspeelzalleidsters geven aan vaak het bovenlichaam te moeten draaien (93%), vaak de nek te draaien (87%), vaak laag bij de grond te werken (76%), vaak >5kg te moeten tillen (75%) en vaak in ongemakkelijke houdingen te moeten werken (60%). Vanuit dit onderzoek blijkt dat:

- lage rugklachten vooral veroorzaakt worden door langdurig werken met gedraaid bovenlichaam en het langdurig werken in één houding, of in ongemakkelijke houding werken;

- schouderklachten vooral veroorzaakt worden door het tillen van gewichten boven de 5 en 20 kg, het vaak draaien van nek en polsen, het langdurig draaien van nek, bovenlichaam en polsen, ver reiken, boven schouderhoogte werken en vaak in ongemakkelijke houdingen werken;
- nekklachten vooral veroorzaakt worden door meer dan 20 kg tillen, het vaak en langdurig draaien van de nek en het werken in één houding of ongemakkelijke houding;
- Knieklachten vooral veroorzaakt worden door meer dan 20 kg te tillen, langdurig de nek te draaien en vaak in dezelfde houding te werken.

Deze extreme houdingen en bewegingen worden veroorzaakt door de werkplekinrichting en gebruikte hulpmiddelen. Over het algemeen hebben leidsters plezier in hun werk en zijn ze tevreden. Een aandachtspunt is dat men continu alert moet zijn om 16 kinderen tegelijk in de gaten te kunnen houden.

Leidsters hebben geen werkdruk (geen hoge taakeisen en voldoende regelmogelijkheden) en plezier in hun werk. Ze hebben voldoende vakmanschap, het werk sluit aan bij ervaring, en men heeft voldoende organiserende taken. Ze ervaren wel problemen met het feit dat ze het werk niet even kunnen onderbreken (autonomie), geen dagje verlof kunnen opnemen, onvoldoende contactmogelijkheden hebben met collega's en leidinggevendens, er weinig promotiekansen zijn, de dagelijkse leiding van onvoldoende kwaliteit is, het werk een continue oplettendheid vereist en ze vaak overgekwalificeerd zijn.

3. Wat zijn (contra-)indicaties om de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen al of niet in aangepaste vorm toe te passen op peuterspeelzalen?

Het blijkt dat van de 45 A en B normen

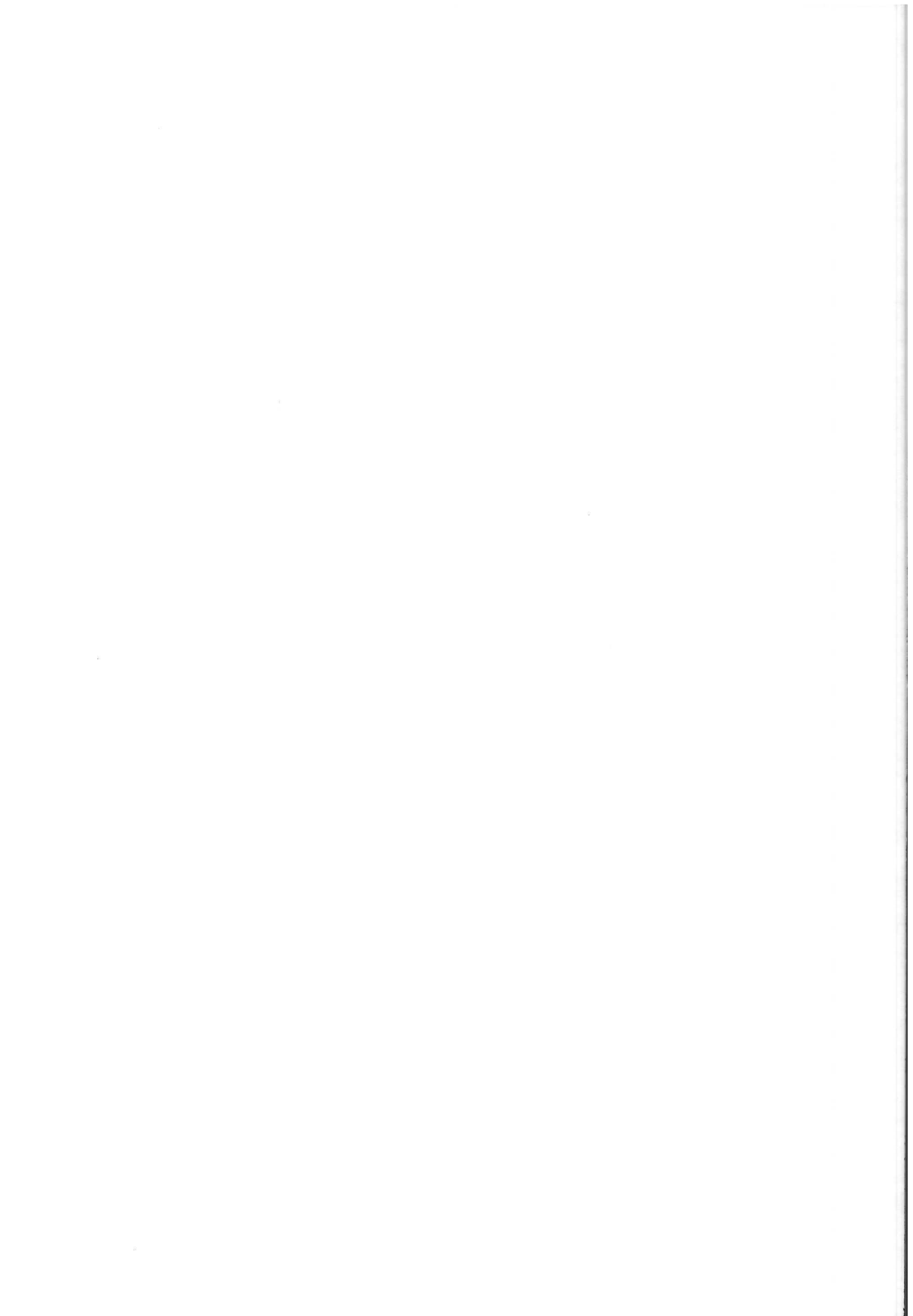
1. 19 normen niet van toepassing zijn;
2. aan 6 normen wordt voldaan;
3. 4 normen soms worden overschreden;
4. 16 normen vaak worden overschreden.

Een aantal normen kunnen mogelijk worden toegevoegd.

- Een norm die meer uitgewerkt kan worden is A4: Werken met gebogen rug: maximaal 4 minuten achtereen. Deze norm is vooral gebaseerd op zitten met gebogen rug. Staan met gebogen rug (bukken) staat niet concreet in de normen voor kinderopvang, terwijl het bij de peuterspeelzaalleidsters zeer veel voorkomt.
- De normen voor aankleedtafels (B6-B14) richten zich op afmeting, hoogte en ruimtegebruik. Men gaat er vanuit dat altijd al een aankleedtafel aanwezig is, terwijl dat bij de peuterspeelzalen vaak niet zo is. Een toevoeging van een norm die een aankleedtafel voorschrijft is wenselijk.
- Het blijkt dat peuterspeelzalen vaak in multifunctionele ruimten zijn gelokaliseerd. Dit houdt in dat elke keer de ruimte in- en uitgeruimd moet worden en er veel met materialen moet worden getild en gedragen. Dit brengt een hoge fysieke belasting met zich mee. Als norm kan worden toegevoegd, dat een peuterspeelzaal in een eigen ruimte moet worden gehouden.

- Knielen en hurken komt regelmatig voor. Een aanvulling van een norm voor deze handelingen is aan te bevelen.
- Het draaien van de nek komt zeer veel voor. Mogelijk is dit het resultaat van het in de gaten houden van veel kinderen in een relatief grote ruimte. Het blijkt dat ook dit tot gezondheidsklachten kan leiden. Het is aan te bevelen om aan deze fysiek belastende handeling aandacht te besteden, mogelijk in de vorm van een norm.

1. Inleiding

1.1 Introductie

In de branche begeleidingscommissie van het arboconvenant fysieke belasting in de sector Kinderopvang is de vraag gesteld of het nodig is om ook voor peuterspeelzalen normen op te stellen voor fysieke belasting. Op dit moment is het niet duidelijk aan welke fysieke belasting werknemers in de peuterspeelzalen worden blootgesteld. Daarom heeft het AWO fonds gevraagd aan TNO Arbeid een onderzoek uit te voeren naar de fysieke belasting van peuterspeelzalleidsters en een uitspraak te doen over de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen, met name of ze al of niet in aangepaste vorm bruikbaar zijn voor peuterspeelzalleidsters. In dit rapport worden de aanpak (hoofdstuk 2), de resultaten (hoofdstuk 3), de conclusies (hoofdstuk 4) en tot slot worden discussie en aanbevelingen gepresenteerd (hoofdstuk 5).

1.2 Doel

Het doel van dit project is drieledig, te weten:

1. representatieve bepaling van de fysieke belasting van peuterspeelzalleidsters;
2. bepaling van de factoren die een mogelijke overbelasting veroorzaken;
3. het bepalen van mogelijke (contra-)indicaties om de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen al of niet in aangepaste vorm toe te passen op peuterspeelzalen.

1.3 Fysieke belasting en werkdruk

In dit onderzoek richten we ons op fysieke belasting. Er bestaan zes deelgebieden, te weten tillen, dragen, duwen, trekken, statische werkhoudingen en repeterend handelen. Vanuit de ergonomische normen voor de kinderopvang kwam reeds naar voren dat repeterend werk nauwelijks voorkomt en duwen en trekken in mindere mate. Statische belasting (het langdurig innemen van een werkhouding), tillen en dragen (van kinderen en materiaal) komt het meest voor. De organisatie van het werk en werkdruk hebben echter ook invloed op de mate van fysieke belasting waaraan de leidsters worden blootgesteld. Onder organisatie van het werk verstaan we werktijden, werk-rustverhoudingen, stijl van leiding geven, communicatie, coördinatie en de afstemming met externe omgeving (zoals klanten en financiers). De term werkdruk wordt in de praktijk op vele manieren gebruikt. TNO Arbeid maakt onderscheid in de begrippen werklast, werkdruk en werkstress.

Werklast

De werklast (ook wel taakeisen genoemd) is al het werk dat een werknemer moet doen en in feite een neutraal begrip. De werklast geeft aan wat en hoeveel iemand moet doen, met welke kwaliteit en in welk tempo.

Werkdruk

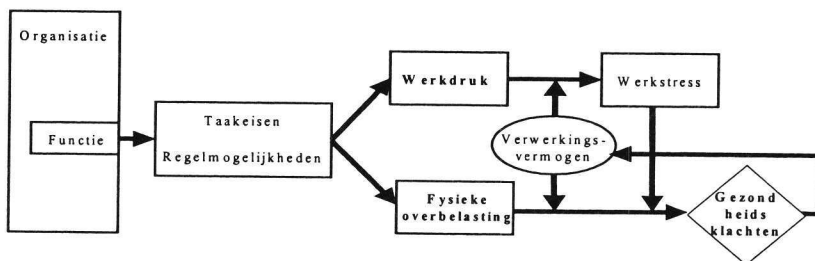
Van werkdruk is sprake als werknemers structureel niet -of alleen met grote moeite- kunnen voldoen aan de hoge eisen die aan hen gesteld worden en ze onvoldoende mogelijkheden hebben om de achterliggende oorzaken op te lossen. Werkdruk heeft dus enerzijds te maken met de eisen die het werk stelt. Anderzijds heeft werkdruk te maken met de mogelijkheden om zelf invloed op het werk, en de organisatie ervan uit te kunnen oefenen. Regelmogelijkheden in het werk zelf kunnen de werkdruk verminderen. Werkdruk is het hoogst als hoge taakeisen gepaard gaan met beperkte regelmogelijkheden.

Werkstress

Werkstress kan het gevolg van werkdruk zijn, zoals een ongeluk het gevolg van blootstelling aan een veiligheidsrisico kan zijn. Of iemand van werkdruk ook werkstress krijgt, hangt onder meer af van het persoonlijke verwerkingsvermogen. Het verwerkingsvermogen van mensen wordt bepaald door hun karakter, leeftijd, en steun vanuit de sociale omgeving.

Uiteraard kunnen mensen ook werkstress krijgen van andere omstandigheden in het werk zoals: een saaie en weinig uitdagende functie, een slechte werksfeer, een slechte relatie met de leidinggevende, werkonzekerheid of privé-omstandigheden (zoals de combinatie van arbeid en zorg).

Het bovenstaande kan worden samengevat met het in figuur 1.1 weergegeven werkdrukmodel.

Figuur 1.1 Het model werkdruk en fysieke belasting als oorzaak voor gezondheidsklachten

2. Aanpak

Om de gestelde doelen te bereiken wordt, conform het eerder beschreven model, aandacht besteed aan fysieke belasting, werkdruk en gezondheidsklachten. Hoe dit vorm is gegeven wordt hier beschreven. Het onderzoek bevat twee fasen, die ieder afzonderlijk weer bestaan uit meerdere stappen.

2.1 Fase 1: Vragenlijstonderzoek

In Nederland zijn ongeveer 3900 peuterspeelzalen (werkgevers) en 16.000 werknemers (verreweg het grootste deel is vrouwelijk, daarom wordt verder van werknemers gesproken; gegevens AWO-fonds). De organisaties zijn zelfstandig of aangesloten bij welzijnswerk, een onderwijsinstelling, sociaal cultureel werk, kinderopvang of naschoolse opvang. Daarnaast kunnen ze particulier of gemeentelijk georganiseerd zijn. Mogelijk is het type instelling bepalend voor de mate van fysieke belasting. Ook kan de fysieke belasting anders zijn bij variatie in grootte van instelling, of de peuterspeelzaal regionaal of stedelijk gepositioneerd is en of ze voor- of achterloper zijn op het gebied van arbeidsomstandigheden. Om inzicht te krijgen in de fysieke belasting in de branche is het nodig metingen bij de peuterspeelzaalleidsters zelf te doen, alsmede metingen bij de werkgevers om de organisatieverschillen tussen peuterspeelzalen in beeld te krijgen. Daarom is vragenlijstonderzoek uitgevoerd onder zowel werkgevers als werknemers.

2.1.1 Stap 1. Vragenlijstonderzoek onder werkgevers

Het doel van dit vragenlijstonderzoek is inzicht te krijgen in de organisatie van het werk in peuterspeelzalen, in de daarbinnen uit te voeren taken, in gezondheidsklachten, verzuim- en WAO-cijfers, in de bij de werkgever bekende knelpunten op het gebied van fysieke belasting en de oplossingsmogelijkheden die werkgevers zelf zien. De vragenlijst is bijgevoegd in bijlage 2. Bij de branche was geen complete adreslijst aanwezig met alle organisaties. Er was wel een lijst van instellingen die aangesloten waren bij de VOG, het Platform en Klein Kapitaal. In totaal was dit een lijst met gegevens van 1795 instellingen. Verwacht wordt dat dit de relatief rijkere instellingen zijn, omdat kleine en/of armlastige instellingen niet de contributie voor lidmaatschap bij de VOG willen/kunnen betalen. Van deze 1795 instellingen is een steekproef geselecteerd van 200 instellingen. Bij de selectie is gekeken naar regio, grootte, particulier of aangesloten/ingebod bij grotere organisatie. De vragenlijsten zijn niet geadresseerd aan een bepaalde persoon, omdat deze gegevens niet beschikbaar waren. De antwoorden zijn geanalyseerd met het statistische programma SPSS.

2.1.2 Stap 2. Vragenlijstonderzoek onder werknemers

Bij dit vragenlijstonderzoek gaan wij uit van één functieniveau, namelijk leidsters van peuterspeelzalen. Het doel van dit vragenlijstonderzoek is inzicht te krijgen in de ervaren zwaarte van de fysieke belasting in de sector, de relatie van deze zware fysieke belasting met uit te voeren taken, de mogelijke gevolgen die deze belasting

heeft in het ontstaan van klachten, het voorkomen van werkdruk en verzuim en de oplossingsmogelijkheden die werknemers zelf zien. De vragenlijst is bijgevoegd in bijlage 1. Werkdruk wordt gemeten met de Nova-Weba vragenlijst die bestaat uit verschillende schalen waarin kenmerken van het werk zijn geclusterd. Met deze schalen worden werkstress- en werkdrukrisico's gemeten. Voor werkstress kunnen de volgende schalen onderscheiden worden: kwalificatie, functievolledigheid, vakmanschap, kortcyclische arbeid, de complexiteit van een functie en overige stressrisico's. Voor werkdruk kunnen de volgende schalen worden onderscheiden: autonomie in de taakuitvoering en tijdsautonomie, contactmogelijkheden, organiserende taken, informatievoorziening, taakeisen en regelproblemen en beleving. Effecten van werkdruk en werkstress worden gemeten met de schalen emotionele uitputting en verloopgeneigdheid. De uitkomsten worden vergeleken met een referentiebestand van de Nederlandse beroepsbevolking.

Voor het juist opstellen van de vragenlijsten zijn gesprekken gevoerd in drie peuterspeelzalen en zijn de werkzaamheden geobserveerd. Na het opstellen van de twee conceptvragenlijsten zijn deze getoetst door de expertcommissie (zie paragraaf 2.3), een aantal werkgevers en enige werknemers van de reeds bezochte peuterspeelzalen. Hierbij is getoetst op leesbaarheid, begrijpelijkheid, volledigheid en juistheid van de gestelde vragen. In totaal zijn 800 vragenlijsten verstuurd. Omdat geen databestand van werknemers voorhanden was, zijn steeds 4 lijsten met de werkgeverslijst naar een instelling gestuurd. De werkgever werd gevraagd de lijsten aan 4 werknemers uit te delen. Om selectie onder leiders door de werkgever te voorkomen is schriftelijk aanbevolen om leiders te selecteren door blind met een pen namen aan te wijzen op een werknemerslijst. Daarbij werd verzocht om de lijst bij voorkeur onder meerdere peuterspeelzalen te verspreiden (indien mogelijk) en de lijst zeker niet aan specifieke mensen te geven zoals mensen met gezondheidsklachten of sterke mensen. Ieder kon de ingevulde lijst binnen drie weken met een antwoordvelop anoniem terugsturen naar TNO Arbeid. De antwoorden zijn ingevoerd in de computer en geanalyseerd met SPSS.

2.2 Stap 2: meting van de blootstelling aan fysieke belasting

De uit de vragenlijst gevonden knelpunten op het gebied van fysieke belasting zijn nader onderzocht met behulp van werkplekmetingen. Er zijn in acht peuterspeelzalen bij 10 leiders metingen uitgevoerd door twee ergonomen van TNO Arbeid. Een lijst van de bezochte organisaties is gegeven in bijlage 3. De metingen bestonden uit twee delen, te weten:

a) Meting van houding en beweging

Per instelling werd 1 peuterspeelzaalleider gedurende 1 dagdeel gevolgd. Continu werd geregistreerd of zij zwaar tilden, een kind of voorwerpen droegen, zittend werkten met de rug gebogen, staand werkten met de rug gebogen, op de grond werkten, op lage stoelen zaten, op hoge stoelen zaten, gedraaid zaten, moesten werken met de armen geheven, moesten reiken met de armen, hurkten of knielden,

bukten of werkten met het hoofd gebogen. Hierbij werd de frequentie van voorkomen gemeten en niet de absolute duur van een activiteit. Al deze activiteiten zijn fysiek belastend en komen voor in de ergonomische normen voor de kinderopvang (deel A).

b) Toetsing van de ergonomische normen

Met behulp van een rondgang door de peuterspeelzaal en observaties werd in kaart gebracht of voldaan werd aan de ergonomische inrichtingsnormen uit de kinderopvang (deel B).

2.3 Expertcommissie

Er is een expertcommissie met deskundigen uit de sector peuterspeelzalen ingesteld om TNO Arbeid bij de uitvoering van het onderzoek te begeleiden. In deze commissie zaten Carla Bienemann van de VOG, Ton Biesta van het Landelijk Platform Peuterspeelzalen, Ed Hoekstra van bureau AKTA en Vivianne Ceelen van het AWO-fonds. Zij hebben schriftelijk commentaar gegeven op de concept-vragenlijsten voor werkgevers en werknemers en hen is het lijstje van te bezoeken peuterspeelzalen voorgelegd waar de werkplekmetingen zouden worden verricht.

3. Resultaten

3.1 Resultaten vragenlijstonderzoek

De respons van het vragenlijstonderzoek was voor zowel leidsters als werkgevers 37%; 298 leidsters hadden de vragenlijst ingevuld teruggestuurd en 74 werkgevers. De analyses van deze vragenlijsten worden hierna besproken, eerst afzonderlijk en ten slotte zijn de data van de leidsters aan die van de werkgevers gekoppeld.

3.1.1 Peuterspeelzaalleidsters

Beschrijving van de populatie

De populatie peuterspeelzaalleidsters bestaat voor 100% uit vrouwen. Meer dan de helft (55%) valt in de leeftijdscategorie tussen 40 en 50 jaar, 20% is ouder dan 50 jaar en slechts 4% is jonger dan 30 jaar. Gezien lengte en gewicht zijn de leidsters vergelijkbaar met de Nederlandse vrouwelijke beroepsbevolking. De meesten (37%) hebben MAVO/MBO als hoogste opleiding opgegeven, maar ook bijna 30% HBO/Universitair. Bijna de helft (45%) zit al meer dan 10 jaar in het vak, maar niet allemaal bij dezelfde werkgever (37%). Meer details over deze cijfers zijn te vinden in bijlage 4.

In tabel 3.1 wordt meer informatie gegeven over de organisatie van het werk. De meeste leidsters (62%) werken 8 tot 20 uur per week. De meeste leidsters werken 2 dagen per week (30%) en dan 5-8 uur (12% van het totaal). 17% werkt 9-12 uur gelijk verdeeld over 2 of 3 dagen en 20% werkt 13-16 uur ongeveer gelijk verdeeld over 2, 3 of 4 dagen.

Meestal (bij 1/3 van alle peuterspeelzalen) zijn er 15-16 kinderen per dagdeel, maar eerder iets meer kinderen dan minder. Bij een groepsgrootte van 16 kinderen wordt er meestal met 1 leidster per groep gewerkt, bij iets grotere groepen 18 à 20 kinderen zijn er meestal 2 leidsters in de groep. Meer dan 2 leidsters per groep komt vrijwel niet voor (4%). Bij 2/3 van de ondervraagde leidsters werken er ook per dagdeel 1 (66%) of 2 (28%) stagiaires en/of vrijwilligers mee, overigens niet om schoon te maken (93%). De meeste peuters verblijven 's ochtends drie uur op de speelzaal, 's middags over het algemeen iets korter.

Tabel 3.1: Arbeidsgegevens van de peuterspeelzaalleidsters

aantal werkuren per week	percentage	aantal kinderen per dagdeel	percentage
0-4	2,4	0-10	1,7
5-8	17,3	11-12	5,1
9-12	20,1	13-14	16,5
13-16	22,4	15-16	33,3
17-20	20,1	17-18	23,6
21-24	6,5	19-20	15,2
25-28	6,1	21-22	2,0
29-32	2,4	23-24	0,7
33-36	2,0	25-26	1,0
>36	0,7	>26	1,0

aantal dagen per week	
1	8,0
2	29,9
3	22,9
4	19,4
5	19,4
6	0,3

aantal leidsters in uw groep		aantal vrijwilligers per dagdeel	
1	41,4	1	66,5
2	54,9	2	28,5
3	3,1	3	3,5

Zwaarte van taken en gezondheid

De leidsters geven aan dat ze dagelijks vooral bezig zijn met het begeleiden en troosten van kinderen, het tillen van materiaal, zitten op een lage stoel en het aan- en uittrekken van jassen en schoenen. De leidsters zitten zelden of nooit op een hoge stoel of op de grond en het geven van eten en drinken komt ook minder voor. Er is grote spreiding in werkmethode tussen de peuterspeelzalen. Leidsters ervaren het tillen van materiaal en kinderen als de zwaarste taken, gevolgd door het verschonen en verzorgen van de kinderen (zie tabel 3.2).

Tabel 3.2. Score van taken

taken	duur				zwaarte		combscore	
	zelden of nooit	af en toe	vrij veel	(bijna) altijd	gem	sd	gem	sd
kinderen tillen	2,0	36,9	47,1	13,9	4,1	1,4	4,0	1,8
jassen/schoenen aan- en uitdoen	0,7	30,6	40,7	27,9	2,8	1,2	3,0	1,7
eten/ drinken geven	20,3	25,1	20,3	34,4	1,9	1,1	2,0	1,5
verschonen/verzorgen	0,7	37,1	41,2	21,1	3,5	1,3	3,6	1,8
begeleiden/ troosten	0,0	8,1	35,1	56,8	2,5	1,2	3,1	1,6
materiaal tillen	0,3	2,4	31,3	66,0	4,2	1,4	5,4	2,2
schoonmaken	4,9	43,9	29,3	22,0	3,3	1,3	3,2	1,9
op lage stoel zitten	5,2	12,8	27,8	54,2	4,0	1,5	4,7	2,2
op hoge stoel zitten	36,3	38,0	12,3	13,4	1,9	1,0	1,5	1,1
op grond zitten	25,6	53,9	17,7	2,7	3,4	1,5	2,5	1,5
alle taken tezamen					3,6	1,0		

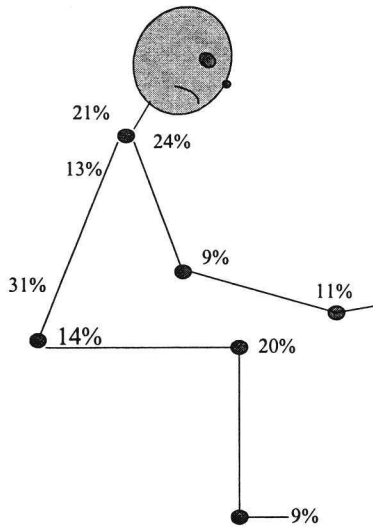
Leidsters konden de mate van voorkomen van bepaalde taken voorkomen per dag aangeven in 4 categorieën en de zwaarte werd gescoord met een getal tussen 1 en 7. Met de zwaarte en mate van voorkomen is een combiscore samengesteld door deze twee items met elkaar te vermenigvuldigen (max.= $4 \times 7 = 28$) en te herleiden tot een getal tussen 1 en 10. Dit laatste gebeurt door het product te delen door 2,8. In onderstaande tabel zijn per taak de gemiddelde waarden van mate van voorkomen, zwaarte en combiscore weergegeven, alsmede de standaarddeviatie. Ook is voor alle taken tezamen een gemiddelde zwaarte berekend.

Het werk als geheel wordt als iets zwaarder dan gemiddeld gescoord (3,6 op een 7-puntsschaal). Wat het werk zwaar maakt zijn zware taken die veel voorkomen, zware taken die niet veel voorkomen en minder zware taken die heel veel voorkomen. Daarom is een combinatie score van duur en ervaren zwaarte belangrijk. Met deze combiscore (10-puntsschaal) worden de zwaarste taken aangegeven:

1. Materiaal tillen (5,4)
2. Op een lage stoel zitten (4,7)
3. Kinderen tillen (4,0)
4. Peuters verschonen en verzorgen (3,6)

Peuterspeelzaalleidsters geven aan vaak het bovenlichaam te moeten draaien (93%), vaak de nek te draaien (87%), vaak laag bij de grond te werken (76%), vaak >5kg te moeten tillen (75%) en vaak in ongemakkelijke houdingen te moeten werken (60%).

Deze fysiek belastende handelingen leiden tot gezondheidsklachten. Eenderde van de leidsters heeft lage rugklachten en een op de vijf heeft het afgelopen jaar regelmatig of langdurig last gehad van de nek en/of schouders en/of knieën (zie figuur 3.1.). Dit zijn vrij hoge percentages. Echter, deze cijfers wijken niet veel af van de klachten die voorkomen bij de rest van de Nederlandse beroepsbevolking.

Figuur 3.1. Percentage regelmatige en/of langdurige gezondheidsklachten gedurende het afgelopen jaar. Het cumulatieve percentage is hoger dan 100, omdat mensen vaak in meerdere lichaamsregio's klachten hebben

Met statistische analyses (Chi-kwadraat toetsen) kan aangetoond worden dat:

- lage rugklachten vooral veroorzaakt worden door langdurig werken met gedraaid bovenlichaam en het langdurig werken in één houding of in een ongemakkelijke houding werken;
- schouderklachten vooral veroorzaakt worden door het tillen van gewichten boven de 5 en 20 kg, het vaak draaien van nek en polsen, het langdurig draaien van nek, bovenlichaam en polsen, ver reiken, boven schouderhoogte werken en vaak in ongemakkelijke houdingen werken;
- nekklachten vooral veroorzaakt worden door meer dan 20 kg tillen, het vaak en langdurig draaien van de nek en het werken in één houding of ongemakkelijke houding;
- knieklachten vooral veroorzaakt worden door meer dan 20 kg te tillen, langdurig de nek te draaien en vaak in dezelfde houding te werken.

In onderstaande tabel worden de oorzakelijke relaties tussen gezondheidsklachten en zware fysieke handelingen gegeven.

Tabel 3.3: Relatie tussen gezondheidsklachten en fysiek belastende taken. = geen relatie, * = $p=0,25$, ** = 0,05. Bij ** is de kans het kleinst dat de relatie op toeval berust

Belastende handelingen (percentage leidsters dat aangeeft dat dit in hun werk voorkomt)	lage rugklachten 31%	schouderklachten 21%	neklachten 21%	knieklachten 20%
Vaak > 5 kg tillen (75%)	☐	☐	☐	☐
Vaak > 20 kg tillen (17%)	☒	☐	☐	☐
Vaak gedraaid met bovenlichaam (93%)	☒	☒	☒	☒
Langdurig gedraaid met bovenlichaam (57%)	☐	☐	☐	☐
Vaak de nek draaien (87%)	☒	☐	☐	☒
Langdurig gedraaide nek (43%)	☐	☐	☐	☐
Vaak draaien polsen (61%)	☒	☐	☐	☒
Langdurig gedraaide polsen (22%)	☒	☐	☐	☒
Vaak laag bij de grond werken (76%)	☒		☒	☒
Vaak ver reiken (39%)	☒	☐	☒	☒
Vaak boven schouderhoogte werken (7%)	☒	☐	☐	☒
Vaak in ongemakkelijke houdingen moeten werken (60%)	☐	☐	☐	☐
Vaak in dezelfde houding werken (18%)	☐	☒	☐	☐
Lang zitten (16%)	☒	☐	☐	☒
Lang lopen (41%)	☒	☐	☐	☐
Lang knielen (41%)	☐	☐	☐	☐

Werkplekinrichting

Bijna 1 op de 7 de leidsters moet dagelijks de speelzaal opnieuw inrichten en uitrusten (ten gevolge van het gebruik van multifunctionele ruimten). Slechts in 11% van de zalen is het meubilair op volwassenenhoogte, en dus in 89% op peuterhoogte, waarbij de stoel van de leidster altijd is aangepast met wieltjes (27%) en/of groot zitoppervlak (73%). 57% vindt dat ze hierdoor langdurig voorovergebogen moeten zitten.

In veel gevallen (87%) zijn de sanitaire voorzieningen op peuterhoogte, zodat de peuters geen of zeer weinig hulp nodig hebben. Ook aankleedtafels zijn vaak aanwezig (82%), maar slechts bij elkaar in nog geen 3% van de gevallen verstelbaar of van verschillende hoogtes aanwezig. 93% meldt dat ze rechtop kunnen staan bij het werk aan de aankleedtafel. Kleding en wasgelegenheid zijn niet altijd binnen handbereik (respectievelijk bij 16% en 29% niet onder handbereik).

Een berghok waar peuters zelf het materiaal uit kunnen halen is in slechts 33% beschikbaar en een goede zitgelegenheid voor de leidster in de buitenruimte is er maar bij 29%. Het meubilair wordt bij 61% meerdere keren per dag verschoven en getild, bij 40% is er dan sprake van licht meubilair en/of voorzien van wielen. Een transportmiddel is er vrijwel nooit.

Oplossingen

Leidsters hebben in de vragenlijst aangegeven wat ze zelf als oplossingen zien voor de meest zware of onaangename klussen. In onderstaande tabel worden de antwoorden gepresenteerd.

Tabel 3.4 Ideeën van leidsters om veel voorkomende zware klussen op te lossen. Hoe hoger een taak in de tabel staat, hoe vaker deze genoemd is

problemen	oplossingen
<ul style="list-style-type: none"> • geen aankleedtafel aanwezig • veel tillen • geen douchebak aanwezig 	<ul style="list-style-type: none"> • aanschaf aankleedtafel • in hoogte verstelbaar maken • plaatsen trapje • douchebak bij aankleedtafel
berging	
<ul style="list-style-type: none"> • te kleine ruimte • container, over rand tillen • drempel te hoog, tillen • speelgoed verplaatsen 	<ul style="list-style-type: none"> • grotere berging, alles beneden • goede berging met deur • geen drempel maken • schuine drempel maken • vast speelgoed plaatsen • karretjes maken
multifunctionele ruimte	
<ul style="list-style-type: none"> • steeds in -en uitruimen, veel tillen 	<ul style="list-style-type: none"> • eigen ruimte krijgen voor peuterspeelzaal
schoonmaken	
<ul style="list-style-type: none"> • veel tillen en duwen • veel bukken • buiten vegen (zandbak) 	<ul style="list-style-type: none"> • uitbesteden aan schoonmaakbedrijf • ouders laten meehelpen
kinderen begeleiden aan tafel	
<ul style="list-style-type: none"> • lagen stoelen zitten 	<ul style="list-style-type: none"> • stoel in hoogte verstelbaar • stoel op wielen
opruimen	
<ul style="list-style-type: none"> • veel bukken • veel kracht zetten 	<ul style="list-style-type: none"> • zittend doen • kinderen zelf laten opruimen
werktechniek	
<ul style="list-style-type: none"> • bukken en tillen • gedrag 	<ul style="list-style-type: none"> • door knieën gaan • hulp vragen

Daarnaast zijn er een aantal taken die niet veelvuldig voorkomen maar wel als zwaar worden gezien. Voor deze handelingen wordt geen oplossing gezien door de leidsters.

- tillen van de deksel van de zandbak;
- gordijnen afhalen;
- behangplaksel kloppen;
- parasol opzetten;
- kasten verplaatsen bij de grote schoonmaak;
- tillen van zware matten voor peutergym;
- water naar de watertafel dragen;
- stoelen voor ouderavond tillen.

Werkdruk

Over het algemeen kan gezegd worden dat leidsters plezier in hun werk hebben en tevreden zijn. Een aantal punten komen onvoorwaardelijk goed uit het onderzoek, een aantal onderwerpen verdienen extra aandacht en een aantal onderwerpen scoren slechter dan het referentiebestand.

De volgende onderwerpen komen positief uit het onderzoek:

- vakmanschap; voldoende mate van leer- en ontwikkelingsmogelijkheden en het treffen van regelmogelijkheden;
- aansluiting ervaring; voldoende ervaring voor het werk;
- organiserende taken; men kan het werk zelf organiseren en beslissingen nemen;
- taakeisen. Leidsters geven niet aan te hoge taakeisen te hebben. Te hoge taakeisen (bijvoorbeeld of men snel moet werken en genoeg tijd heeft om het werk af te rijgen) en te veel regelproblemen (bijvoorbeeld of het werk vertraagd wordt doordat men moet wachten op andermans werk en of men vaak moet improviseren) wordt vaak als synoniem voor werkdruk gebruikt;
- regelproblemen. De leidsters geven geen regelproblemen aan. Regelmogelijkheden zijn van groot belang voor de preventie van werkdruk. Werkdrukrisico's zijn er immers als de regelmogelijkheden niet opwegen tegen de eisen en problemen die aan werknemers gesteld worden. Er kunnen diverse types regelmogelijkheden worden onderscheiden. Deze worden weergegeven door de schalen (tijds) autonomie (bijvoorbeeld of men zelf kan beslissen hoe en in welk tempo men werkt), organiserende taken (of men de taakverdeling bespreekt, werkoverleg heeft en invloed heeft op beslissingen), contactmogelijkheden (bijvoorbeeld of collega's kunnen helpen of het werk kunnen overnemen) en informatievoorziening (bijvoorbeeld of men voldoende informatie krijgt over de prestaties en voldoende informatie om het werk goed te kunnen uitvoeren);
- verloopgeneigdheid: is laag. Het verloop is lager bij kleinere organisaties.

Punten van aandacht zijn:

- autonomie; scoort goed, behalve op het feit dat men de werkplek niet kan verlaten of het werk even kan onderbreken;
- contactmogelijkheden: communicatie met de leidinggevende(n) wordt als onvoldoende beoordeeld;
- tijdsautonomie; leidsters kunnen op de dag hun eigen werk plannen, maar ze missen het dat ze makkelijk een verlofdag kunnen opnemen;
- werkzekerheid; vinden de leidsters hoog. Wel geven ze aan dat er weinig promotiekansen zijn en de hoogte van het salaris te wensen overlaat;
- leiding en collega's zijn voldoende, alleen de dagelijkse leiding is onvoldoende.

Onvoldoende scoren de volgende onderwerpen:

- kwalificaties; de mate waarin medewerkers zinvol werk hebben op hun niveau scoort onvoldoende omdat leidsters vaak een te hoog opleidingsniveau hebben;
- moeilijkheidsgraad; deze schaal heeft vooral betrekking op de geestelijk inspanning die vereist is bij de taakuitvoering. Men klaagt erover dat continu oplettendheid en aandacht vereist is.

In onderstaande tabel worden de somscores per item (set van meerdere vragen) gepresenteerd. In bijlage 1 worden de werkdrukresultaten per vraag gegeven.

Tabel 3.5: Somscores peuterleidsters (gehele groep)

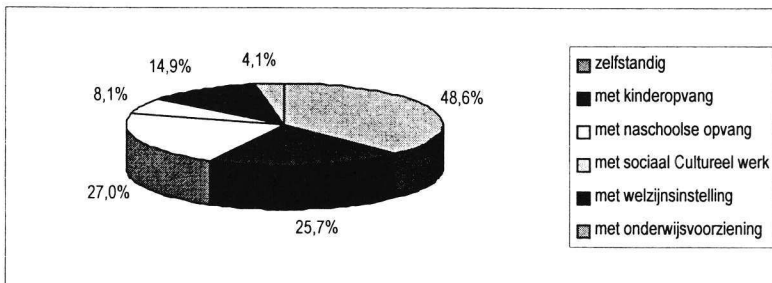
	gemiddelde leidsters N=298	gemiddelde referentiegroep N=1604	beoordeling
vakmanschap	0,03	0,21	+
aansluiting opleiding	0,32	0,19	±
aansluiting ervaring	0,16	0,17	±
moelijkheidsgraad	0,69	0,58	±
autonomie in taakuitvoering	0,34	0,37	+
contactmogelijkheden	0,19	0,19	±
organiserende taken	0,12	0,37	+
werkdruk-taakeisen	0,25	0,42	+
werkdruk-regelproblemen	0,14	0,28	+
werkzekerheid	0,26	0,29	+
tijdsautonomie	0,59	0,57	±
beleving	0,22	0,21	±
verloopgeneigdheid	0,21	0,30	+

Een hogere score van de leidsters ten opzichte van de referentiegroep betekent dat het item ongunstiger scoort. De score is vergeleken met de referentiepopulatie. Wanneer een score vetgedrukt is weergegeven, dan wil dit zeggen dat het verschil op dit item tussen de populatie en de referentiepopulatie significant is, dat wil zeggen dat de kans op toeval minder dan 5% is.

3.1.2 Vragenlijst werkgevers

Organisatievorm

De grootte van organisaties verschilt enorm. Gemiddeld heeft een organisatie 5,6 peuterspeelzalen en 7,8 groepen per dagdeel met een standaarddeviatie van respectievelijk 7,6 en 10,2). Veel zalen zijn zelfstandig (48,6%), maar de meesten zijn aangesloten bij andere organisaties (zie figuur 3.2).

Figuur 3.2 Overzicht van de organisatievorm van peuterspeelzalen. Het cumulatieve percentage is meer dan 100 omdat zalen een onderdeel kunnen zijn van meerdere andere organisaties

Gemiddeld heeft een organisatie 8,5 persoon in de staf (3 fte), 13 leidsters (4,9 fte), 6,5 assistenten, 16,2 vrijwilligers (standaarddeviatie van 21,2), 3,2 huishoudelijk medewerksters, 1,7 administratief medewerkster en 1 orthopedagoog. Het blijkt dat kleine organisaties (tot 4 groepen) meer gebruik maken van vrijwilligers.

Vrijwel alle organisaties hebben inkomsten vanuit zowel de gemeentelijke subsidies (45% van de totale inkomsten) als via de ouderbijdragen (55% van de totale inkomsten). 26% heeft neveninkomsten via specifieke acties als Jantje Beton, fondsen, sponsors, acties, enzovoort.

Ziekteverzuim en WAO

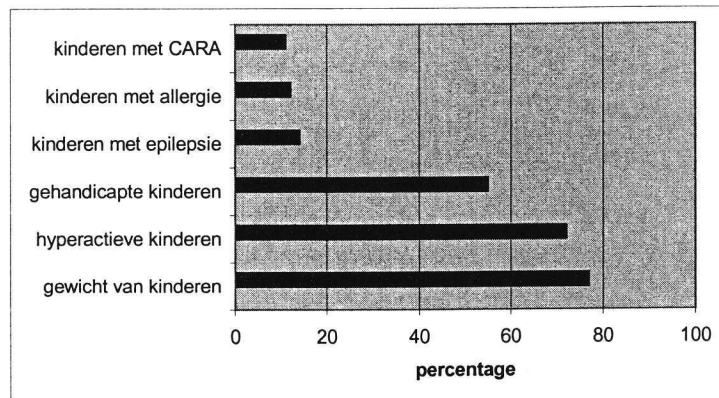
Ruim 40% van de organisaties heeft geen ziekteverzuim- en WAO-cijfers vermeld. Van de andere organisaties zijn de ziekteverzuim- en arbeidsongeschiktheidspercentages laag. In 1998 was het ziekteverzuim 3,5% en het jaar erna 4,6%. In tabel 3.6 wordt een overzicht gegeven van de percentages. De oorzaken zijn onbekend bij de organisaties.

Tabel 3.6: Overzicht van ziekteverzuimpercentages en WAO-intrede. Gemiddelde waarden (met standaarddeviaties)

	1998	1999
Ziekteverzuim percentage inclusief zwangerschapsverlof	3,7% (3,5)	5,2% (5,4)
Ziekteverzuim percentage exclusief zwangerschapsverlof	3,5% (3,0)	4,6% (5,0)
WAO-intrede	0,15% (0,46)	0,77% (0,93)

Arbeidsrisico's

In figuur 3.3 wordt aangegeven in hoeverre werkgevers kindgerelateerde oorzaken zien voor de fysieke belasting van de leidsters.

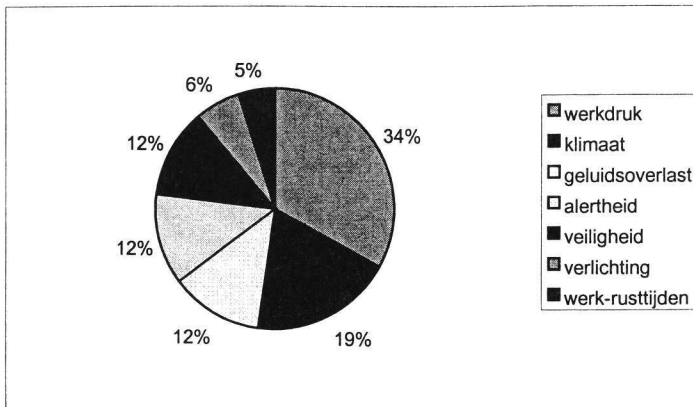

Figuur 3.3: Werkgevers zien veel oorzaken voor fysieke belasting in de kinderen zelf.

In veel gevallen wordt wel rekening gehouden met kindspecifieke eigenschappen bij de aanname. Dit gebeurt in 44% bij gehandicapte kinderen, in 16% bij kinderen met CARA en in 14% bij hyperactieve kinderen.. Bij 46% van de organisaties heeft men een beleid dat men kinderen (voornamelijk met een handicap) kan weigeren en bij ongeveer de helft van dit aantal wordt dit beleid ook consequent doorgevoerd.

Naast fysieke belasting ziet men arbeidsrisico's in werkdruk en het klimaat (zie figuur 3.4). 39% van de werkgevers ziet een relatie tussen fysieke belasting en werkdruk.

Figuur 3.4: Werkgevers zien meer arbeidsrisico's dan alleen fysieke belasting

(Arbo) beleid

Zestig procent van de organisaties voert een specifiek beleid, waar het vroegtijdig onderkennen van ontwikkelingsstoornissen en het verbeteren van de startcondities van kinderen in het basisonderwijs het hoogste scoren. Hoe groter de organisatie (hoe groter het aantal groepen per dagdeel), des te vaker specifiek beleid wordt genoemd. 37% heeft specifieke programma's. Vaak genoemd zijn: boekenpret, opstapje, opvoeden zó en samenspel. Het effect van Boekenpret op de fysieke belasting is dat de leidsters meer op kindhoogte zitten en meer binnen spelen.

Ruim 81% van de organisaties heeft geen specifiek beleid voor de aanpak van fysieke belasting. In 22% van de situaties worden geen knelpunten op het gebied van fysieke belasting geïnventariseerd. Als er wel wordt geïnventariseerd, dan gebeurt dat meestal via het werkoverleg (66,2%) of via een risico inventarisatie- en evaluatie (RIE; 50%).

40% heeft wel algemene uitgangspunten vastgelegd om de blootstelling aan fysieke belasting te beperken. Deze richten zich vooral op:

- kinderen worden zo min mogelijk getild (75%);
- zware taken worden onderling afgewisseld (54%);
- laag zitten wordt vermeden (43%);
- er wordt zoveel mogelijk met rechte rug gewerkt (32%);
- leidsters verrichten geen huishoudelijke werkzaamheden (29%);
- leidsters werken maximaal 4 uur per dag (25%).

Deze uitgangspunten zijn soms (bij 40% van de organisaties) geconcretiseerd in praktijkregels (geschreven en ongeschreven regels die worden gehanteerd om fysieke belasting te beperken). 84% heeft de praktijkregel dat kinderen altijd moeten

worden verschoond op de aankleedtafel en 27% heeft als praktijkregel dat geen kinderen worden getild. Verder komen regels voor dat ouders altijd de jassen aan- en uittrekken bij het komen en weggaan, dat leidsters moeten zitten bij het aan- en uitkleden van kinderen (schoenen en jassen) en dat leidsters alleen op hoge stoelen mogen zitten.

De aanleiding om tot praktijkregels over te gaan waren voorkomende gezondheidsklachten bij leidsters (n=6), wetgeving (arbowet, RIE, arbodienst; n=5) of informatie over fysieke belasting (n=4). De praktijkregels zijn meestal in de organisatie geïntroduceerd met behulp van instructies, cursussen en werkoverleg. Met behulp van besprekingen in het werkoverleg wordt bekeken of de praktijkregels worden gehandhaafd.

80% heeft concrete maatregelen genomen om de fysieke belasting te beperken. Er worden meer maatregelen genomen bij de kleinere organisaties (tot 4 groepen) dan bij de grotere organisaties. De volgende maatregelen zijn bij de 74 responderende instellingen al genomen:

- aanschaf betere stoelen en meubilair voor leidsters (45 keer genoemd);
- aankleedtafels aanschaffen en optimaliseren (grootte en trapjes; 21 keer genoemd);
- geven voorlichting en cursussen (houding, tiltechniek; 12 keer genoemd);
- opstellen gericht beleid en plan van aanpak (6 keer genoemd);
- uitvoeren onderzoek (RIE of meer specifiek onderzoek; 4 keer genoemd);
- meer personeel aannemen (4 keer genoemd);
- aanpassen sanitair (alles op kindhoogte; 3 keer genoemd);
- ruimte juist inrichten (2x genoemd);
- drempels in berging aanpassen (weghalen, verlagen, onder een hoek plaatsen; 2 keer).

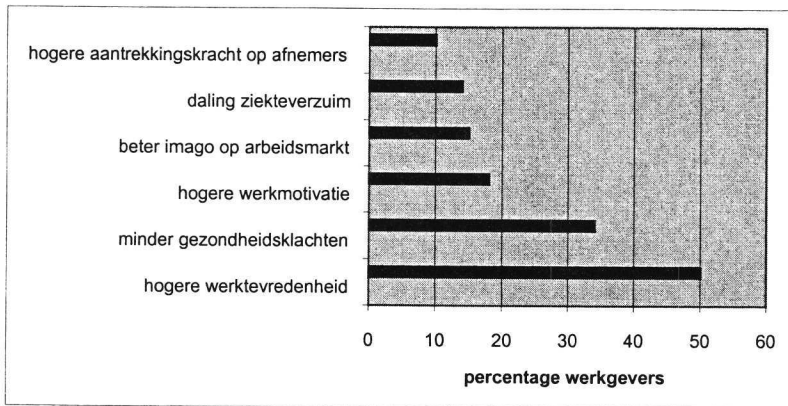
Oplossingsmogelijkheden

De volgende maatregelen zou men graag in de toekomst wensen:

- aanschaf in hoogte verstelbare aankleedtafels (19 keer genoemd);
- aanschaf ergonomisch meubilair (hoge tafels, stoelen en aanrecht; 16 keer genoemd);
- meer voorlichting en training (7 keer genoemd);
- meer geld voor meer personeel en betere hulpmiddelen (7 keer genoemd);
- meer voorlichting en begeleiding (4 keer genoemd);
- onderzoek naar fysieke belasting (3 keer genoemd);
- sanitair op peuterhoogte (2 keer genoemd);
- meer tijd voor werkoverleg (1 keer genoemd);

Het blijkt dat deze lijst niet veel afwijkt van de reeds ingevoerde maatregelen. Men vindt dat men op de goede weg zit en dat in meer organisaties dezelfde oplossingen moeten worden ingevoerd.

Men verwacht bij invoering van genoemde maatregelen vooral een hogere werktevredenheid en een daling van het aantal gezondheidsklachten (zie figuur 3.5).

Figuur 3.5 Percentage werkgevers dat effect verwacht van maatregelen fysieke belasting

Men ziet een groot probleem bij de aanpak van fysiek belasting in de beschikbaarheid van financiële middelen (65%), in kennis over de knelpunten en gezond werken (50%), in de attitude van de medewerkers (34%) en in de hoeveelheid beschikbare ruimte (19%). Ze denken dat tijd en geld factoren zijn die nooit opgelost kunnen worden en daardoor een aanpak fysieke belasting in de weg staan. De organisaties vinden dat vooral Arbo-diensten (85%), de werkgeversvereniging (32%) en adviesbureaus (24%) kunnen assisteren bij een aanpak.

3.2 Werkplekmetingen

Uit de observaties van 10 verschillende leidsters in 8 verschillende peuterspeelzalen valt op dat er veel variatie is in fysieke belasting. Deze variatie kan worden verklaart door verschillen in:

1. Werkattitude van de leidsters

De ene leidster is meer bezig met begeleiden en verzorgen van kinderen en de andere houdt vooral toezicht terwijl de kinderen zelf spelen. Hoe intensiever er met de kinderen gespeeld en geknutseld wordt, hoe vaker er gebogen, gebukt, gebogen gezeten, gehurkt en geknield wordt.

2. Gewoontes van de leidsters

Sommige leidsters zitten bijvoorbeeld zelf liever op peuterstoeltjes. Ook al is er geld om lage leidsterstoelen te kopen, dan wordt het niet gedaan.

3. Leeftijd van de kinderen in de groep

Kinderen worden niet veel gedragen of opgetild, dat wordt vaak onderling afgesproken. Het is logisch dat met name de jongere kinderen meer hulp nodig hebben dan de oudere kinderen. Het valt dan ook op dat in de groepen waar voornamelijk oudere kinderen zitten, de leidsters veel minder met de kinderen bezig zijn. De kleinere kinderen moeten nog veel vermaakt en getroost worden wat een grotere fysieke belasting voor de leidsters oplevert.

Uit de observaties blijkt bukken, gebogen staan, gebogen zitten en hurken het meeste voorkomt (zie tabel 3.7).

Tabel 3.7: Geobserveerd aantal keer dat verschillende houdingen en bewegingen voorkomen. De grote range in mate van voorkomen geeft aan dat er een grote spreiding tussen leidsters bestaat

houding/beweging	gemiddeld aantal keer per dagdeel	range
tillen	4 keer in ongunstige houding 4,3 keer in gunstige houding	0-9 0-19
kind dragen	1 keer	0-6
voorwerp dragen	10 keer	6-18
laag zitten	13 keer	2-22
op 'grote' stoel zitten	1,5 keer	0-15
vloer zitten zonder steun	1 keer	0-5
gebogen zitten	13 keer	1-43
bukken	28 keer	2-98
hurken	13 keer	0-54
knielen	6 keer	0-19
reiken	6,5 keer	0-28
gebogen hoofd	4,5 keer	0-28
gebogen staan	16,5 keer	4-41
gedraaid zitten	1 keer	0-6

Naast het voorkomen van verschillende houdingen en bewegingen is ook de situatie in de peuterspeelzalen getoetst aan de ergonomische normen voor de kinderopvang. In onderstaande tabel wordt schematisch het resultaat van de toetsing aangegeven. In de erop volgende tekst, wordt het resultaat verder beschreven.

Tabel 3.8: Toetsing normen voor de kinderopvang bij peuterspeelzalen. ++= norm wordt gehaald; 0= norm wordt soms overschreden; --= norm wordt vaak overschreden; nvt= deze norm bleek onnodig omdat deze situatie tijdens de observaties niet voorkwam

normen kinderopvang	beoordeling
<i>A-normen: algemene normen voor handelingen en werkhouding</i>	
A1. niet boven 23 kg tillen	++
A2. onder de 23 kg tillen met gunstige tiltechniek	0
A3. bij zwangerschap: maximaal 5 kg tillen	niet kunnen toetsen
A4. werken met gebogen rug: maximaal 4 minuten achtereen	--
A5. zitten op de vloer: maximaal 4 minuten achtereen	0
A6. werken met geheven armen: maximaal 3 minuten achtereen	nvt
A7. hurken en knielen beperken tot 15 minuten per dag	--
<i>B-normen: Ergonomische inrichtingsnormen</i>	
B1-B5: normen voor bedden	nvt
B6: hoogte aankleedtafel 90-105 cm	--
B7. blad van aankleedtafel is 70 cm diep en 70 cm breed	--
B8. blad aankleedtafel steekt 2 cm over aan voorzijde en plint wijkt 10 cm terug	--

normen kinderopvang	beoordeling
B9. aankleedtafels staan in of aan de leefruimte	--
B10. voor de aankleedtafel is 80 cm werkruimte	++
B11. kinderen kunnen zelf de aankleedtafel op en af	--
B12. gehandicapte kinderen >15 kg moeten met hulpmiddel op aankleedtafel	--
B13. waterkranen zijn bij de aankleedtafel onder handbereik	--
B14. alle benodigdheden binnen 60 cm reikwijdte vanaf aankleedtafel	++
B15. wastafels en toiletten moeten door kinderen goed zelf te gebruiken zijn	--
B16. aan 1 zijde van toilet is 100 cm ruimte	--
B17. adequate stoel voor geven van de fles	nvt
B18. zittende activiteiten langer dan 4 minuten op stoel van volwassenhoogte	--
B19. kinderen klimmen zelf in en uit hoge kinderstoelen	--
B20. zitten op de grond met juiste steun	--
B21-27 normen voor boxen	nvt
B28. materialen >23 kg worden vervoerd met transportmiddel	nvt
B29. stoelen en tafels zijn makkelijk verschuifbaar	++
B30-32. normen voor vervoersmiddelen	nvt
B33. norm voor keuken en wasruimte	nvt
B34. in buitenruimte op volwassenhoogte kunnen zitten	--
B35. berging heeft geen drempel of maximaal 2 cm hoog en afgerond	--
B36. vloeroppervlak berging is groot genoeg	++
B37. planken en schappen in de berging moeten goed toegankelijk zijn	0
B38. advies: Spullen in de berging staan maximaal 128 cm hoog	++

A-normen: Algemene normen voor handelingen en werkhouding

A1 Niet boven 23 kg tillen

Geen van de leidsters tilt meer dan 23 kg. De kinderen zijn allemaal lichter dan 23 kg. En als het tillen enigszins vermeden kan worden worden de kinderen niet getild.

A2 Onder 23 kg alleen met meest gunstige tiltechniek

Variëert een beetje, als speelgoed en fietsjes getild moeten worden, wordt vaak wat ongunstig getild. Als de kinderen getild worden, gebeurt dit meestal wel met zorg. De meeste leidsters hebben momenteel of in het verleden rugklachten gehad. De leidsters met rugklachten letten nu goed op de tiltechniek. Sommige leidsters tillen helemaal geen peuters.

A3 Zwangeren en tot 3 maanden na de bevalling niet meer dan 5 kg tillen eens per uur, incidenteel niet meer dan 10 kg

Was niet van toepassing.

A4 Werken met gebogen rug maximaal 4 minuten

Meeste leidsters zullen deze norm overschrijden. Er wordt nog heel veel op kinderstoeltjes gezeten en veel voorovergebogen tijdens het assisteren van de kinderen met knutselen. Ook al heeft de leidster misschien een speciale stoel met groter zitvlak en

rugleuning, zijn deze stoelen ook vaak nog laag en blijft het voorovergebogen zitten bestaan. Dit gebeurt niet vaak 4 minuten achtereen, maar opgeteld over een ochtend of middag is het zeker meer dan een uur, en dat levert een onacceptabele belasting voor de rug op.

Staan met gebogen rug komt ook veel voor. Heel vaak bukken leidsters over de peuters heen om iets aan te geven of uit te leggen. Vaak gebeurt het heel kortstondig, maar af en toe staat een leidster een behoorlijke tijd voorover gebogen. Meestal steunen de leidsters dan wel af met de handen op tafel, maar als beide handen vol zijn, is dat niet mogelijk. Langdurig voorovergebogen staan (langer dan 4 seconden) levert een statische belasting van de rug op. In een hoek van 60° bukken of voorovergebogen staan levert een onacceptabele belasting op, zeker als dit in totaal langer dan een uur op een dag voorkomt. Als de romp afgesteund wordt door met de arm op tafel te steunen is de belasting wel acceptabel.

A5 Zitten op de vloer niet langer dan 4 minuten aaneengesloten

Bij 2 van de 10 geobserveerde leidsters werd lang achtereen op de grond gezeten. Het is op zich niet noodzakelijk dat dit gebeurt, de kinderen zelf zitten ook niet vaak op de vloer. Als op de grond gezeten werd was dat altijd zonder steun in de rug.

A6 Werken met geheven armen maximaal 3 minuten

Komt bij geen van allen voor.

A7 Hurken en knielen beperken tot maximaal 15 minuten per dag.

Vier van de 10 geobserveerde leidsters overschrijden deze norm. Door de meeste leidsters wordt best vaak gehurkt of geknield, maar dit is heel kortstondig. Vier leidsters deden dit echter langere tijd achtereen voornamelijk tijdens begeleiding van de kinderen tijdens het spelen/knutselen.

B-normen: Ergonomische inrichtingsnormen

B1-B5 Norm voor bedden

In peuterspeelzalen wordt niet geslapen. De kinderen zijn er slechts een dagdeel.

B6 Aan- uit kleden kind op volwassenhoogte, marge maximaal 5 cm. Het beste is een werkhoogte die kan variëren tussen 90 en 105 cm in stappen van maximaal 5 cm.

Vijf van de acht peuterspeelzalen hebben geen aankleedtafel. Aan- uitkleden bij het verschonen gebeurt op een aankleedkussen op de grond, op een aanrecht op volwassen hoogte of het kind blijft staan terwijl het verschoond wordt. Bij de drie peuterspeelzalen waar wel een aankleedtafel is, hebben twee een goede hoogte, de derde is te laag. Het blad is in geen van de gevallen in hoogte verstelbaar.

B7 De verschoonplek zodanig dat het kind dwars en recht verschoond kan worden Advies: minimaal 70 cm diep en circa 90 breed

Geen van de aankleedtafels voldoen hieraan. Ook niet de anders redelijk ideale aankleedtafel waar de kinderen met een trapje op kunnen klimmen. Bij de peuterspeel-

zalen waar deze aankleedtafel aangetroffen werd, werd de tafel niet gebruikt omdat er geen geschikte ruimte voor was.

B8 Het blad van de aankleedtafel steekt minimaal 2 cm uit boven het ondergelegen verticale vlak. De plint van de tafel wijkt minimaal 10 cm terug voor de voet ruimte

De drie aankleedtafels en het aanrechtblad geven allemaal voldoende ruimte om er goed voor te gaan staan, aan de exacte aanbevolen maten wordt niet voldaan.

B9 Aankleedtafels staan in of aan de leefruimte.

Bij 2 peuterspeelzalen was dit wel het geval, bij 2 niet.

B10 Voor de aankleedtafel is een minimale werkruimte van 80 cm vereist

Die werkruimte hebben ze allemaal.

B11 Voor kinderen die kunnen lopen moet een mogelijkheid zijn zelf de tafel op en af te klimmen.

Die is er meestal niet. De ene aankleedtafel met trapje wordt nog niet gebruikt, bij het aanrecht en bij een andere aankleedtafel worden de kinderen er opgetild, alleen bij één aankleedtafel wordt met een opstapje en een vuilnisbak een mogelijkheid gemaakt voor de peuters.

B12 Bij b.v. gehandicapte kinderen mag tillen tot 15 kg anders moet bijvoorbeeld een tillift aanwezig zijn voor tillen op de aankleedtafel.

In geen van de peuterspeelzalen van toepassing.

B13 Waterkranen bij aankleedtafel onder handbereik.

Bij twee aankleedtafels zijn er wel kranen onder handbereik en bij twee niet. Daar waar zonder aankleedtafel wordt gewerkt maar met een kussen op de grond, wordt in de buurt van een waterkraan gewerkt.

B14 Maximale reikwijdte vanaf de voorzijde van de tafel is 60 cm

Wordt aan voldaan

B15 Elementen in de sanitaire ruimte die door de kinderen zelfstandig en eenvoudig te gebruiken zijn

Bij 6 van de 8 peuterspeelzalen zijn de toiletten op peuterhoogte. Bij 5 peuterspeelzalen zijn de wastafels op peuterhoogte, bij 2 zijn de wastafels op een tussenhoogte van 78cm. Eén peuterspeelzaal heeft én de toiletten én de wastafel op volwassenhoogte. Bij de sanitaire ruimtes die door de peuters zelf gebruikt kunnen worden is toch nog vaak assistentie van de leidsters nodig. Ook al zijn de toiletten laag, moeten de meesten er toch nog op getild worden. De kranen worden ook voornamelijk door de leidsters bediend omdat het anders vaak zo'n 'kliederboel' wordt.

B16 Eén zijde aan het toilet heeft minimaal een vrije ruimte van 100 cm om kinderen te kunnen helpen

Bij geen van de peuterspeelzalen is dit het geval.

B17 Adequate stoel voor geven van de fles

Kinderen in een peuterspeelzaal drinken niet meer uit een fles.

B18 Zittende activiteiten langer dan 4 minuten op stoel van volwassenhoogte

Vaak is geen stoel op volwassenhoogte aanwezig. En omdat kinderen op laag meubilair zitten is het bij begeleiden van kinderen aan tafel niet handig om op volwassenhoogte te zitten.

B19 Kinderen boven de 15kg klimmen zelfstandig of met begeleiding (zonder tillen) uit de stoel.

Is in deze situatie niet zo van toepassing, er zijn geen hoge kinderstoelen meer, alle kinderen zitten op peuterstoeltjes waar ze zelf op en af klimmen.

B20 Een rugsteun is vereist voor zittende activiteiten op de grond en deze mogen niet langer dan 15 minuten aaneengesloten duren

Een rugsteun is bij geen van de peuterspeelzalen aanwezig. Er wordt ook niet veel op de grond gezeten, zeker niet langer dan 15 minuten aaneengesloten.

B21-B28 Normen voor boxen

In peuterspeelzalen zijn geen boxen aanwezig.

B28 Goederen zwaarder dan 23 kg mogen alleen worden verplaatst met behulp van een transportmiddel

Er zijn geen materialen die zwaarder zijn dan 23 kg.

B29 Advies: stoelen en tafels die frequent verplaatst worden zijn gemakkelijk verschuifbaar.

Ja, kleine tafeltjes en stoeltjes worden wel regelmatig verschoven. Dit gaat over het algemeen gemakkelijk.

B30-32. Normen voor het gebruik van vervoermiddelen

Er worden geen vervoermiddelen gebruikt.

B33 Norm voor keuken en wasruimte

Deze werkzaamheden komen in peuterspeelzalen niet voor.

B34 Medewerkers kunnen ook in de buitenruimte zitten op volwassenhoogte en -diepte

Bij 2 peuterspeelzalen nemen de leidsters normale stoelen mee naar buiten om op te zitten. Bij de ene peuterspeelzaal is de buitenspeelruimte verwijderd van de binnenruimten en staan tuinstoelen voor de leidsters in de buitenberging. Bij de 6 andere

peuterspeelzalen zitten de leidsters op een laag bankjes, de rand van de zandbak, of op de grond.

B35 De drempel van de entree van de berging is maximaal 2 cm hoog en afgerond, maar liever geen drempel

In vier peuterspeelzalen is geen berging aanwezig en wordt het speelgoed (voornamelijk fietsjes en tractors) in de ruimte zelf bewaard. Bij 2 bergingen is er geen drempel en bij de andere 2 bergingen is de drempel te hoog.

B36 De berging heeft voldoende vrij vloeroppervlak om gewichten van meer dan 23 kg niet hoger te hoeven plaatsen

Er zijn geen voorwerpen die zwaarder zijn dan 23 kg. Er is altijd ruimte in de berging om het zwaardere speelgoed op de grond te laten staan en de lichte speeltjes op een plank te plaatsen.

B37 Planken en schappen moeten vrij toegankelijk zijn zonder te hoeven reiken

Alleen in 1 van de gevallen waren de planken en schappen in de berging niet goed toegankelijk. Wanneer echter gebruik gemaakt moet worden van deze berging (alleen als met slecht weer niet buiten gespeeld kan worden) wordt de conciërge ingeschakeld en tilt hij alle tafeltjes, stoeltjes en fietsjes uit het hok.

B38 Advies: Bij de buitenberging staan spullen maximaal op een hoogte van 128 cm. De schappen zijn goed toegankelijk

Daar waar een buitenberging aanwezig was, stonden de spullen lager dan 128cm op planken.

4. Conclusies

De conclusies worden hier gepresenteerd als antwoorden op de gestelde onderzoeksvragen.

4.1 Wat is de fysieke belasting van peuterspeelzaalleidsters?

Een peuterspeelzaalleidster is dagelijks voornamelijk bezig met het toezichhouden, begeleiden en troosten van 16 kinderen gedurende (twee keer) 3 uur achtereen. Tijdens deze werkuren zit men veel gebogen aan lage tafels, staat men gebogen bij kinderen om jassen aan te doen of te communiceren, zit men gehurkt om schoenen aan en uit te doen of te troosten, tilt en schuift men meubilair en speelgoed bij het opruimen en schoonmaken en tilt men kinderen op de aankleedtafel of iets wat erop lijkt. Er bestaat veel variatie in fysieke belasting tussen leidsters. Deze variatie wordt verklaard door werkattitude, voorkeuren en samenstelling van de groep kinderen. Leidsters geven zelf de volgende taken als zwaarste aan (op een 7-puntsschaal) waarbij de zwaarte en duur van de taak over de dag met elkaar gewogen zijn:

1. Materiaal tillen (score 5,4)
2. Op een lage stoel zitten (score 4,7)
3. Kinderen tillen (score 4,0)
4. Peuters verschonen en verzorgen (score 3,6)

Vanuit de werkplekmetingen blijkt dat het tillen van kinderen en materiaal veel minder voorkomt dan de leidster aangeven. De normen ten aanzien van gewicht (23kg) worden niet overschreden. Het gebogen werken, tijdens het zitten op lage stoelen en het voorover buigen vanuit stand, lijkt een groter probleem.

Dat leidsters fysiek worden overbelast blijkt uit het aantal gezondheidsklachten. Afgelopen jaar heeft 31% regelmatige en/of langdurige klachten gehad van de lage rug, 21% van de nek en/of schouder en 20% van de knieën.

4.2 Wat zijn belastende factoren die fysieke overbelasting veroorzaken?

Peuterspeelzaalleidsters geven aan vaak het bovenlichaam te moeten draaien (93%), vaak de nek te draaien (87%), vaak laag bij de grond te werken (76%), vaak >5kg te moeten tillen (75%) en vaak in ongemakkelijke houdingen te moeten werken (60%). Vanuit dit onderzoek blijkt dat:

- lage rugklachten vooral veroorzaakt worden door langdurig werken met ge draaid bovenlichaam en het langdurig werken in één houding of ongemakkelijke houding werken;
- schouderklachten vooral veroorzaakt worden door het tillen van gewichten boven de 5 en 20 kg, het vaak draaien van nek en polsen, het langdurig draaien van nek, bovenlichaam en polsen, ver reiken, boven schouderhoogte werken en vaak in ongemakkelijke houdingen werken;

- neklachten vooral veroorzaakt worden door meer dan 20 kg tillen, het vaak en langdurig draaien van de nek en het werken in één houding of ongemakkelijke houding;
- Knieklachten vooral veroorzaakt worden door meer dan 20 kg te tillen, langdurig de nek te draaien en vaak in dezelfde houding te werken
Deze extreme houdingen en bewegingen worden veroorzaakt door de werkplek inrichting en gebruikte hulpmiddelen. Werkdruk blijkt geen verzwarende factor; over het algemeen hebben leidsters plezier in hun werk en zijn tevreden. Een aandachtspunt is dat men continu alert moet zijn om 16 kinderen tegelijk in de gaten te kunnen houden.

Leidsters hebben geen werkdruk (geen hoge taakeisen en voldoende regel mogelijkheden) en plezier in hun werk. Ze hebben voldoende vakmanschap, het werk sluit aan bij ervaring, en men heeft voldoende organiserende taken. Ze ervaren wel problemen met het feit dat ze het werk niet even kunnen onderbreken (autonomie), geen dagje verlof kunnen opnemen, onvoldoende contactmogelijkheden hebben met collega's en leidinggevenden, er weinig promotiekansen zijn, de dagelijkse leiding van onvoldoende kwaliteit is, het werk een continue oplettendheid vereist en ze vaak overgekwalificeerd zijn.

4.3 Wat zijn (contra-)indicaties om de voor de kinderopvang ontwikkelde ergonomische normen al of niet in aangepaste vorm toe te passen op peuterspeelzalen?

Het blijkt dat van de 45 A en B normen:

1. Zestien normen niet van toepassing zijn:
  - B1-B5: Normen voor bedden
  - B17. Adequate stoel voor geven van de fles
  - B21-27 Normen voor boxen
  - B30-32. Normen voor vervoersmiddelen
2. Vijf normen in dit onderzoek niet van toepassing waren, maar die voor de zekerheid toch opgenomen moeten worden omdat de activiteit incidenteel kan voorkomen:
  - A6. Werken met geheven armen: maximaal 3 minuten achtereen. Dit kan bij het werken aan de aankleedtafel voorkomen
  - B12. Gehandicapte kinderen > 15 kg moeten met hulpmiddel op aankleedtafel
  - B19. Kinderen klimmen zelf in en uit hoge kinderstoelen
  - B28. Materialen > 23 kg worden vervoerd met een transportmiddel. Bij jaarlijkse schoonmaakbeurten kan dit voorkomen.
  - B33. Norm voor keuken en wasruimte. Wanneer een peuterspaalzaal bij kinderopvang is gevestigd, kan een keuken en wasruimte voorkomen. Dan geldt hier dezelfde norm als bij de kinderopvang.
3. Aan zes normen wordt voldaan:
  - A1: Niet meer dan 23 kg tillen
  - B10. Voor de aankleedtafel is 80 cm werkruimte

- B14. Alle benodigdheden binnen 60 cm reikwijdte vanaf aankeedtafel
  - B29. Stoelen en tafels zijn makkelijk verschuifbaar
  - B36. Vloerooppervlak berging is groot genoeg
  - B38. Advies: Spullen in de berging staan maximaal 128 cm hoog
4. Vier normen soms worden overschreden:
- A2. Onder de 23 kg tillen met gunstige tiltechniek
  - A3. Bij zwangerschap: maximaal 5 kg tillen
  - A5. Zitten op de vloer: maximaal 4 minuten achtereen
  - B37. Planken en schappen in de berging moeten goed toegankelijk zijn
5. Zestien normen vaak worden overschreden:
- A4. Werken met gebogen rug: maximaal 4 minuten achtereen
  - A7. Hurken en knielen beperken tot 15 minuten per dag
  - B6: Hoogte aankeedtafel 90-105 cm.
  - B7. Blad van aankeedtafel is 70 cm diep en 70 cm breed
  - B8. Blad aankeedtafel steekt 2 cm over aan voorzijde en plint wijkt 10 cm te rug
  - B9. Aankleedtafels staan in of aan de leefruimte
  - B11. Kinderen kunnen zelf de aankeedtafel op en af
  - B13. Waterkranen zijn bij de aankeedtafel onder handbereik
  - B15. Wastafels en toiletten moeten door kinderen goed zelf te gebruiken zijn
  - B16. Aan 1 zijde van toilet is 100 cm ruimte
  - B18. Zittende activiteiten langer dan 4 minuten op stoel van volwassenhoogte
  - B20. Zitten op de grond met juiste steun
  - B34. In de buitenruimte op volwassenhoogte kunnen zitten
  - B35. Berging heeft geen drempel of maximaal 2 cm hoog en afgerond
6. Een aantal normen kunnen mogelijk worden toegevoegd:
- Een norm die beter omschreven worden is A4: Werken met gebogen rug: maximaal 4 minuten achtereen. Deze norm is vooral gebaseerd op zitten met gebogen rug. Staan met gebogen rug (bukken) staat niet concreet in de normen voor de kinderopvang, terwijl het bij de peuterspeelzalleidsters zeer veel voorkomt. De norm behoeft in tijdsduur niet aangepast te worden, maar wel de omschrijving dat de norm ook geldig is voor gebogen staan.
  - De normen voor aankeedtafels (B6-B14) richten zich op afmeting, hoogte en ruimtegebruik. Men gaat er vanuit dat altijd al een aankeedtafel aanwezig is, terwijl dat bij de peuterspeelzalen vaak niet zo is. Een toevoeging van een norm die een aankeedtafel voorschrijft is wenselijk.
  - Het blijkt dat peuterspeelzalen vaak in multifunctionele ruimten zijn gelokaliseerd. Dit houdt in dat elke keer de ruimte in- en uitgeruimd moet worden en er veel met materialen moet worden getild en gedragen. Dit brengt een hoge fysieke belasting met zich mee. Als norm kan worden toegevoegd, dat een peuterspeelzaal in een eigen ruimte moet worden gehouden.
  - Het draaien van de nek komt zeer veel voor. Mogelijk is dit het resultaat van het in de gaten houden van veel kinderen in een relatief grote ruimte. Het blijkt ook dit tot gezondheidsklachten kan leiden. Het is aan te bevelen om aan deze fysiek belastende handeling aandacht te besteden, mogelijk in de vorm van gedragsregels. Hierbij valt te denken aan:

- positionering van de leidster bij toezichhoudende taken in de ruimte (aan de kopse kant)
- een afspraak ten aanzien van de taakverdeling tussen twee leidsters; één leidster verricht een activiteit en de ander houdt toezicht.

Werkgevers geven aan dat zij zich nog niet veel richten op de aanpak van fysieke belasting omdat zij de financiële middelen missen en de kennis over een mogelijke aanpak. Wil men vanuit de convenantenaanpak verder met de peuterspeelzalen, dan zullen op deze twee onderwerpen activiteiten moeten worden ondernomen.

5. Discussie en aanbevelingen

De normen voor fysieke belasting in de kinderopvang zijn gebaseerd op belastbaarheidsgegevens van de hele Nederlandse beroepsbevolking. Dus op zowel mannen als vrouwen en jong en oud (18-65 jaar). Uit dit onderzoek blijkt dat peuterspeelzaalleidsters allen vrouw zijn en ouder van leeftijd (meesten boven de 40). Deze groep heeft een lagere belastbaarheid dan de Nederlandse beroepsbevolking. Het kan zijn dat de huidige normen voor de kinderopvang de peuterspeelzaalleidsters niet voldoende beschermen tegen gezondheidsrisico's. Het is een mogelijkheid om voor vrouwen boven de 40 jaar oud aparte normen te ontwikkelen en deze toe te passen op peuterspeelzaalleidsters. Daarnaast speelt dat de huidige ergonomische normen gebaseerd zijn op een voltijdse werkweek. Peuterspeelzaalleidsters werken echter allen parttime. Hierdoor wordt de duur arbeidsbelasting minder, de intensiteit neemt echter niet af. Mogelijk kan bij het opstellen van nieuwe normen rekening gehouden worden met deze parttime-factor.

De leidsters geven in hun vragenlijst aan dat ze veel bezig zijn met het tillen van kinderen. Uit het vragenlijstonderzoek bij werkgevers komt echter naar voren dat veel peuterspeelzalen als praktijkregel hanteren dat kinderen zo weinig mogelijk worden getild. En uit de werkplekmetingen door TNO Arbeid bleek ook dat kinderen niet veel worden getild. Deze discrepantie kan mogelijk veroorzaakt worden door het feit dat leidsters deze taak als zeer zwaar ervaren en het daardoor overschatten in de mate dat het voorkomt.

Het opleidingsniveau van leidsters is relatief hoog (eenderde heeft HBO of universiteit). Dit houdt in dat de potentie van deze doelgroep hoog is bij het meedenken over verbeteringen, het veranderingen van hun werkwijze, het aanpassen van gedrag en werkhoudingen en het lezen van geschreven documenten. Dit biedt veel mogelijkheden om een plan van aanpak te laten slagen! Ook zijn veel leidsters wat ouder, zodat er mogelijk veel kennis en ervaring aanwezig is; een extra positief punt bij het invoeren van veranderingen.

Het blijkt uit dit onderzoek dat langdurige buiging van de rug tijdens het zitten en staan een belangrijk onderdeel is van de fysieke belasting van leidsters. Het buigen tijdens het zitten komt omdat leidsters op lage stoeltjes zitten (peuterhoogte). Uit recent onderzoek van Akta (in opdracht van de Branche Begeleidings Commissie van het arboconvenant Kinderopvang) blijkt dat het gebruik van hoge stoelen door leidsters en kinderen in kinderdagverblijven (tegen verwachting) goed bevalt. Mogelijk is dit ook een oplossing voor de peuterspeelzalen.

De leidsters geven aan dat er meer zware taken zijn die ze soms maar zeer kort moeten uitvoeren, zoals het optillen van het deksel van de zandbak en water dragen naar de watertafel. Zij weten zelf geen oplossing voor deze zware taken. Het verdient aanbeveling om hier wel aandacht aan te besteden.

Het blijkt uit de werkgeversvragenlijsten dat werkgevers wel oplossingen zien voor problemen maar dat geen mogelijkheid zien om deze maatregelen in te voeren. De belangrijkste oorzaak is een gebrek aan financiële middelen. Een werkgever voelt zichzelf belemmerd hetgeen de innovativiteit en slagvaardigheid niet ten goede komt. Het verdient aanbeveling om hieraan aandacht te besteden, mede omdat dit onderwerp invloed kan hebben op het imago van de sector.

Er worden nu afspraken gemaakt over de aanpak van fysieke belasting in de kinderopvang in het kader van het arboconvenant. De vraag van de BBC is of peuterspeelzalen met dezelfde conventantafspraken mee kunnen doen als de kinderdagverblijven. Het werk in peuterspeelzalen is anders dan het werk in kinderdagverblijven ten aanzien van de volgende punten:

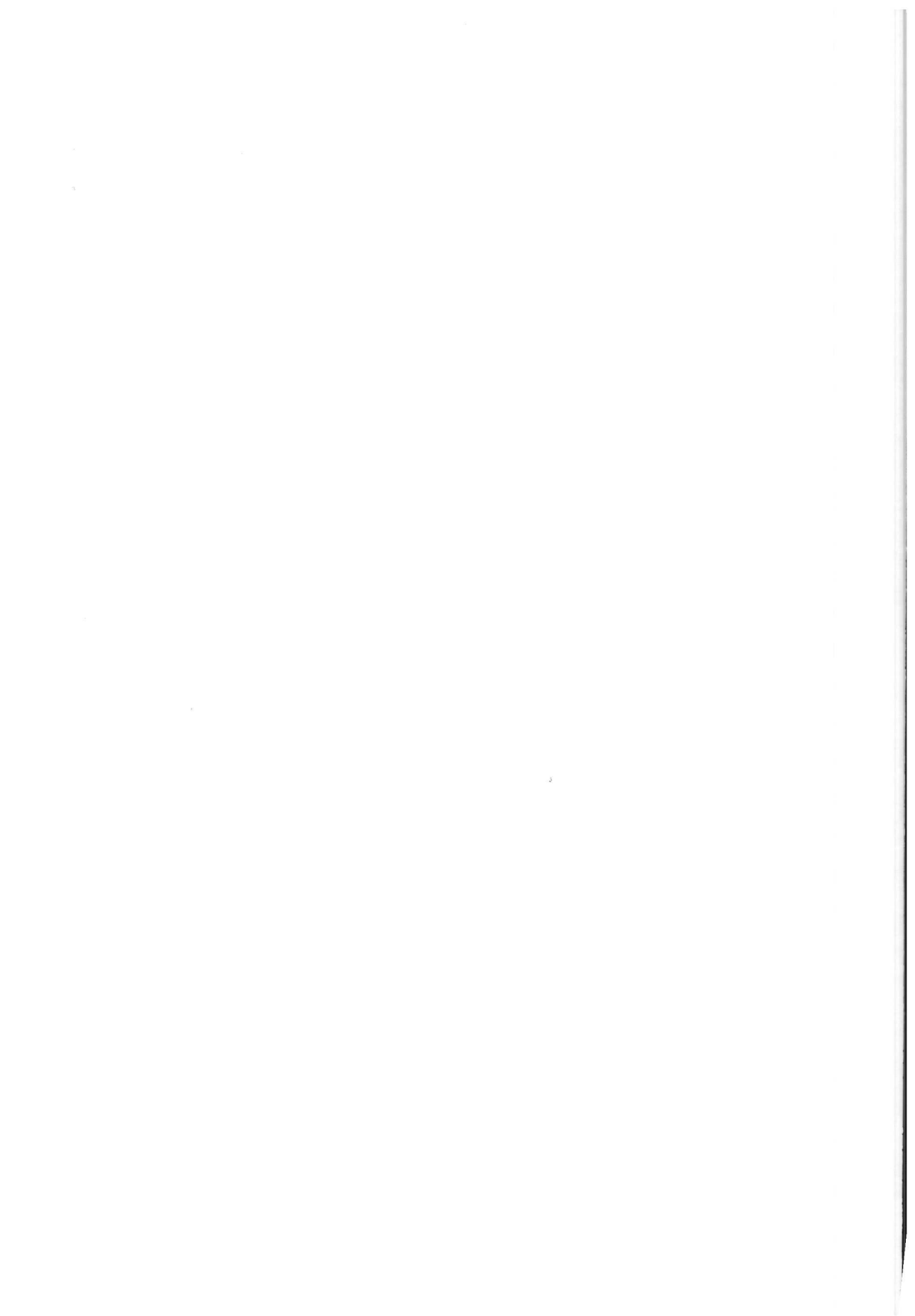
- kinderen gaan niet naar bed;
- kinderen worden niet in boxen geplaatst;
- kinderen zijn vaak al zindelijk; minder verschoonacties;
- kinderen zijn kortdurend op een peuterspeelzaal; er hoeft minder vaak eten en drinken te worden gegeven.

Dit verschil in activiteiten heeft een lagere fysieke belasting tot gevolg. Echter, het werk in peuterspeelzalen is zwaar werk gezien de langdurig gebogen stand van de rug tijdens zitten en staan en het tillen van materiaal en kinderen. Gezien de mate van fysieke belasting wordt aanbevolen de peuterspeelzalen bij het arboconvenant te betrekken. Het plan van aanpak voor de kinderdagverblijven (en naschoolse opvang) zal waarschijnlijk anders worden dan voor peuterspeelzalen omdat de aard van de fysieke belasting en de organisatie van het werk anders is. Daarom moet apart aandacht besteed worden aan de peuterspeelzalen.

Er komt nieuwe wetgeving rond kinderdagverblijven; de wet Basisvoorziening kinderdagverblijven. Deze zal zich gaan richten op financiering, organisatie en indirect daarmee ook op fysieke belasting. Peuterspeelzalen zijn nu niet opgenomen in deze wetgeving omdat de financiering aan beide sectoren anders loopt. De financiering van kinderdagverblijven gaat via het Ministerie van VWS en de financiering van peuterspeelzalen is in de welzijnswet geregeld. Op 4 december 2000 zal de wet in de Tweede Kamer besproken worden. Strategisch is het zeer aan te bevelen om op dit niveau aandacht te besteden aan de fysieke belasting in peuterspeelzalen.

Bijlage 1 Vragenlijst voor werknemers met de antwoorden

Lichamelijke belasting in peuterspeelzalen

Vragenlijst voor peuterspeelzaalleid(st)ers

Lees dit eerst

Beste medewerker,

Zoals wellicht al bekend voeren TNO Arbeid, branche-organisatie AWO, werkgeversorganisatie VOG en werknemersorganisaties AbvaKabo en CFO gezamenlijk een project uit om de lichamelijke belasting bij het werk van leidsters in peuterspeelzalen in kaart te brengen. Deze vragenlijst gaat over uw werk, de lichamelijke belasting tijdens uw werk en uw gezondheid. De resultaten van de vragenlijst geven zicht op knelpunten en mogelijke verbeteringen.

Wij willen u vragen deze vragenlijst zo goed mogelijk in te vullen.

De meeste antwoorden kunt u eenvoudig met **ja** of **nee** beantwoorden. Het is niet de bedoeling dat u lang over elke vraag nadent of met uw collega's of familieleden overlegt. Het is wel belangrijk dat u bij elke vraag een antwoord aankruist.

In de vragenlijst komt u vragen tegen met woorden als 'vaak', 'geregeld' en 'weleens'. Bij die vragen is het soms moeilijk om te kiezen. Kruis toch altijd slechts één antwoordmogelijkheid aan. Kies het antwoord dat naar uw mening het beste past.

VOORBEELD HOE IN TE VULLEN:

Heeft u nogal eens last van hoofdpijn?

ja 1 nee 2

Als u nogal eens last heeft van hoofdpijn, zet dan een kruisje zoals in dit voorbeeld aangegeven.

Twijfelt u, probeer dan toch te kiezen voor die mogelijkheid die het dichtst bij de werkelijkheid komt. Kruis nooit zowel 'ja' als 'nee' aan of iets ertussen in; dan kan uw antwoord niet meer verwerkt worden!

Heeft u zich vergist en wilt u een ander antwoord geven, zet dan opnieuw een kruisje bij het juiste antwoord en omcirkel dit kruisje, dan zullen we dat als uw antwoord beschouwen.

ja 1 nee 2

Uw antwoorden worden **strikt vertrouwelijk** behandeld. Behalve de onderzoekers van TNO Arbeid krijgt niemand toegang tot deze gegevens zonder uw toestemming, ook uw leidinggevendenden niet. In het rapport over dit onderzoek staan groepsresultaten en zijn uw persoonlijke gegevens niet herkenbaar.

Het is voor dit onderzoek en de daarop volgende besluitvorming heel belangrijk dat zoveel mogelijk personen meedoen. Wij hopen dat u ons hiermee wilt helpen. Wilt u de vragenlijst ingevuld naar ons terug sturen in bijgevoegde antwoordenvolp? **Een postzegel is niet nodig.**

Alvast hartelijk dank voor uw medewerking!

Algemeen

Lees eerst de toelichting op de vorige pagina voor u gaat invullen!

- 1.1 In welke plaats is deze peuterspeelzaal gevestigd? .....
- 1.2 Wat is de naam van de peuterspeelzaal waar u werkt? .....
- 2.1 Wat is uw leeftijd? 43,4
- 2.2 Bent u vrouw of man? vrouw: 100%
- 2.3 Wat is de **hoogste** opleiding die u heeft **afgemaakt**?
- geen opleiding afgemaakt of lagere school 0,4%
  - lager beroepsonderwijs (bijv. LEAO, LTS), leerlingenstelsel, kort-MBO 8,2%
  - middelbaar algemeen of beroepsonderwijs (bijv. MAVO, MEAO, MBO) 37,0%
  - voortgezet algemeen onderwijs (bijv. HAVO, HBS, Atheneum, Gymnasium) 6,2%
  - hoger beroepsonderwijs (bijv. HEAO, HBO, SA, PA, MO-A, MO-B) en universitair onderwijs 28,4%
  - specifieke opleiding voor peuterleidster (KVJV, LKC, SPW) 19,8%
- 2.4 Wat is uw lichaamslengte? 167,9 cm
- 2.5 Wat is uw lichaamsgewicht? 67,6 kg
- 2.6 Hoe lang werkt u al als leidster in een peuterspeelzaal? 10,7 jaar
- 2.7 Hoeveel jaar doet u uw **huidige** werk al bij deze werkgever? 9,4 jaar
- 2.8 Hoeveel **uur** per week doet u dit werk gewoonlijk (*inclusief eventueel overwerk!*)? 15,2 uur per week
- 2.9 Hoeveel **dagen** per week doet u dit werk gewoonlijk? 3,1 dagen per week
- 2.10 Hoeveel kinderen zijn er gemiddeld per dagdeel op uw groep aanwezig? 16,5 kinderen
- 2.11 Hoeveel leidsters werken er in de groep waar u (meestal) werkt? 1,6 leidsters
- 2.12 Werken er op dagelijkse basis ook ouders, stagiaires of vrijwilligers op uw groep mee? ja: 67,8%
- a. **Indien ja:** hoeveel per dagdeel? 1,45%
- b. Worden zij voornamelijk ingeschakeld voor het schoonmaakwerk? ja 6,6%
- 2.13 a. Hoe lang verblijven de peuters gemiddeld per keer **'s ochtends** op de peuterspeelzaal? 3,10 uur
- 2.13 b. Hoe lang verblijven de peuters gemiddeld per keer **'s middags** op de peuterspeelzaal? 2,66 uur
- 3.1 Hebt u een tijdelijke aanstelling (korter dan een jaar) of bent u uitzendkracht? ja: 2,1%
- 3.2 Krijgt u op dit moment een uitkering wegens ziekte of arbeidsongeschiktheid? ja: 2,4%
- 3.3 Doet u nog ander werk (betaald of onbetaald)? ja: 24,5%
- 3.4 Werkt u linkshandig? ja: 11,5%
- 3.5 Heeft u tijdens het werk hinder van:
- lawaai 25,5%
  - warmte 33,2%
  - koude 10,7%
  - tocht 9,4%
  - onveilige situaties 8,4%
  - werkdruk 26,5%

Gezondheid

4.1 Heeft u de *afgelopen 12 maanden* last (pijn, ongemak) gehad van uw:

	JA, een enkele keer	JA, regelmatig	JA, langdurig	NEE, nooit
1. nek			20,5%	
2. boven in de rug			13,3%	
3. onder in de rug			31,3%	
4. a. linker schouder			10,7%	
b. rechter schouder			13,0%	
5. a. linker elleboog			2,5%	
b. rechter elleboog			6,8%	
6. a. linker pols/hand			4,4%	
b. rechter pols/hand			6,3%	
7. a. linker heup/dij			6,4%	
b. rechter heup/dij			7,7%	
8. a. linker knie			10,5%	
b. rechter knie			9,2%	
9. a. linker enkel/voet			4,1%	
b. rechter enkel/voet			4,5%	

4.2 Heeft u de *afgelopen 7 dagen* last (pijn, ongemak) gehad:

1. van uw nek?	ja: 24,1%
2. boven in de rug?	ja: 12,5%
3. onder in de rug?	ja: 36,4%
4. van uw schouders?	ja: 17,2%
5. van uw ellebogen?	ja: 6,1%
6. van uw polsen/handen?	ja: 7,6%
7. van uw heupen/dijen?	ja: 10,3%
8. van uw knieën?	ja: 17,1%
9. van uw enkels/voeten?	ja: 8,4%

Werk (1)

5.1 Wilt u hieronder aankruisen met welke taken u *nooit of zelden, af en toe, vrij veel* of *(bijna) altijd* bezig bent?

	zelden of nooit	af en toe	vrij veel	(bijna) altijd
1. Kinderen tillen	2,0%	36,9%	47,1%	13,9%
2. Jassen, schoenen aan-/uitdoen	0,7%	30,6%	40,7%	27,9%
3. Kinderen eten/drinken geven	20,3%	25,1%	20,3%	34,4%
4. Kinderen verschonen/verzorgen	0,7%	37,1%	41,2%	21,1%
5. Kinderen begeleiden/troosten	--	8,1%	35,1%	56,8%
6. Speelmateriaal opruimen/tillen	0,3%	2,4%	31,3%	66,0%
7. Schoonmaken	4,9%	43,9%	29,3%	22,0%
8. Op lage stoelen zitten	5,2%	12,8%	27,8%	54,2%
9. Op hoge stoelen zitten	36,3%	38,0%	12,3%	13,4%
10. Op de grond zitten	25,6%	53,9%	17,7%	2,7%

5.2 Wilt u nu bij iedere taak die u wel eens doet het getal in de rij omcirkelen, dat het beste weergeeft hoe lichamelijk inspannend u die taak voor uzelf vindt (*licht, normaal, zwaar, of erg zwaar*) en onderaan omcirkelen hoe zwaar u het totaal van *al* uw taken vindt?

	gemiddeld
1. Kinderen tillen	4,1
2. Jassen, schoenen aan-/uitdoen	2,8
3. Kinderen eten/drinken geven	1,9
4. Kinderen verschonen/verzorgen	3,5
5. Kinderen begeleiden/troosten	2,5
6. Speelmateriaal opruimen/tillen	4,2
7. Schoonmaken	3,3
8. Op lage stoelen zitten	4,0
9. Op hoge stoelen zitten	1,9
10. Op de grond zitten	3,4
Alle taken tezamen	3,6

Werk (2)

De volgende vragen gaan over houdingen en bewegingen in uw werk. Deze vragen bestaan vaak uit meerdere onderdelen; let op dat u geen vragen overslaat!

6.1	Moet u in uw werk vaak :	Ja
	a. zware lasten of kinderen (meer dan 5 kg) tillen, duwen, trekken of dragen?	74,7%
	b. zeer zware lasten of kinderen (meer dan 20 kg) tillen, duwen, trekken of dragen?	16,8%
6.2	Moet u in uw werk vaak buigen of draaien met:	
	a. het bovenlichaam?	93,2%
	b. de nek?	86,9%
	c. de polsen?	61,0%
6.3	Moet u in uw werk vaak lang achtereen in voorovergebogen of gedraaide houding werken met:	
	a. het bovenlichaam?	56,9%
	b. de nek?	43,3%
	c. de pols?	21,7%
6.4	Moet u in uw werk vaak :	
	a. ver reiken met uw handen of armen?	39,3%
	b. met uw arm(en) boven schouderhoogte werken?	7,1%
	c. laag bij de grond werken?	75,6%
	d. in ongemakkelijke houdingen werken?	59,5%
	e. langdurig in dezelfde houding werken?	18,2%
6.5	Moet u in uw werk vaak lang achtereen :	
	a. staan?	29,2%
	b. zitten?	15,5%
	c. lopen?	40,5%
	d. geknield of gehurkt werken?	40,8%

Werkplekinrichting

Het is mogelijk om ergonomisch of aangepast meubilair te gebruiken bij de inrichting van de peuterspeelzaal, waardoor het werk lichamelijk minder zwaar wordt. Deze vragen gaan over dit soort aanpassingen in uw werk.

Leefruimte

7.1	Moet u de peuterspeelzaal elke dag opnieuw inrichten en uitruimen (multifunctionele ruimte)?	Ja
7.2	Is het meubilair (tafel met stoelen) op 'volwassen' hoogte?	13,9%
7.3	Is al het meubilair op 'peuter' hoogte?	10,6%
7.4	a. Is het meubilair op 'peuter' hoogte, maar is er voor de leidster een aangepaste stoel op wieltes beschikbaar?	89,1%
	b. Is het meubilair op 'peuter' hoogte, maar is er voor de leidster een stoel op volwassen hoogte beschikbaar?	26,8%
7.5	Moet u tijdens het werken aan tafels vaak lange tijd op een lage stoel voorovergebogen zitten?	73,3%
7.6	Zit u vaak op de grond?	56,6%
7.7	Kunt u zich tijdens het zitten op de grond voldoende ondersteunen met kussen of iets dergelijks?	23,1%
		25,5%

Verzorgen van de kinderen

7.8	Zijn sanitaire voorzieningen voor de kinderen (w.c., wasbak) op 'volwassen' hoogte voorzien van een opstapje voor de peuters?	Ja
7.9	Zijn sanitaire voorzieningen voor de kinderen (w.c., wasbak) op 'peuter' hoogte, zodat ze geen of zeer weinig hulp nodig hebben?	13,9%
7.10	Zijn er aankleedtafels aanwezig?	87,2%
		81,7%

Indien er geen aankleedtafels zijn: u kunt verder gaan met het blok vragen over buitenruimte.

7.11	Zijn de aankleedtafels in hoogte verstelbaar?	1,7%
7.12	Zijn aankleedkussens of aankleedtafels van verschillende hoogtes aanwezig?	1,3%
7.13	Kunnen peuters zelf de aankleedtafel op en af klimmen?	27,4%
7.14	Kunt u rechtop blijven staan tijdens het werk aan de aankleedtafel?	92,8%
7.15	Liggen kleding en luiers binnen handbereik bij de aankleedtafel?	84,3%
7.16	Is er wasgelegenheid/wastafel binnen handbereik bij de aankleedtafel?	71,1%

Buitenruimte

7.17	Beschikt de buitenruimte over een berghok waar peuters zelfstandig materiaal uit kunnen halen?	Ja
7.18	Beschikt de buitenruimte over een goede zitgelegenheid voor de leidsters?	33,4%
		29,4%

Overig

7.19	Wordt meubilair meerdere keren per dag verschoven en getild?	Ja
		60,6%

Indien ja: u kunt verder gaan met onderstaande vragen.

Indien nee: u kunt verder gaan met vraag 8.1

7.20	Is het meubilair compact en licht en/of voorzien van wielen?	39,9%
7.21	Indien dit niet het geval is, kunt u dan beschikken over een transportmiddel?	1,5%

Uw eigen mening

- 8.1 Ieder werk kent *'zware of onaangename klussen'*. Wilt u hieronder opschrijven welke zware of onaangename klussen er in uw werk zijn en hoe deze verbeterd kunnen worden?

soort klus:

hoe te verbeteren:

- 8.2 In veel werk komen af en toe *zeer zware werkzaamheden* voor, die nauwelijks opvallen, omdat ze *weinig voorkomen* of *heel kort duren*. Als dat ook in uw werk het geval is, wilt u dan hieronder opschrijven welke werkzaamheden dat zijn en hoe deze verbeterd kunnen worden?

soort werkzaamheid:

hoe te verbeteren:

- 8.3 Als u hulpmiddelen of meubilair gebruikt, dat onvoldoende geschikt is om uw werk naar behoren uit te voeren, of als u hulpmiddelen of meubilair gebruikt, wat verbeterd of handiger gemaakt kan worden, wilt u dan hieronder opschrijven:

- welk hulpmiddel of meubel niet geschikt is,
- en eventuele suggesties hoe dit te verbeteren.

ongeschikt hulpmiddel/meubilair:

hoe te verbeteren:

- 8.4 Als u nog andere, nog niet eerder aan de orde gekomen gezondheidsklachten heeft, waarvan u denkt dat ze door uw werk veroorzaakt worden, wilt u dan hieronder opschrijven:

- om welke gezondheidsklachten het gaat en
- met welke werkzaamheden deze te maken hebben.

gezondheidsklacht:

te maken met:

Werk algemeen

Vakmanschap

	Ja
9.1 Is voor de uitvoering van uw werk vakbekwaamheid vereist?	98%
9.2 Is uw werk gevarieerd?	100%
9.3 Vereist uw baan dat u nieuwe dingen leert?	92%
9.4 Vereist uw baan creativiteit?	100%
9.5 Heeft u de gelegenheid om uw vakbekwaamheid te ontwikkelen?	96%

Kwalificatiegebruik

9.6 Heeft u voor uw werk een te hoge, te lage of juist een goede opleiding?	te hoge opleiding 21%
	te lage opleiding 11%
	juist een goede opleiding 78%
9.7 Heeft u voor uw werk een te veel, te weinig of juist voldoende jobervaring?	te veel ervaring 15%
	te weinig ervaring 01%
	juist voldoende ervaring 84%

Moeilijkheidsgraad

	Ja
9.8 Vereist uw werk voortdurend (meer dan 75% van de tijd) intensief nadenken?	33%
9.9 Moet u veel informatie gedurende lange tijd onthouden?	40%
9.10 Kunt u tijdens uw werk over andere dingen nadenken?	35%
9.11 Vergt uw werk dat u er voortdurend (meer dan 75% van de tijd) uw gedachten bij houdt?	94%
9.12 Vergt het werk voortdurend (meer dan 75% van de tijd) veel aandacht van u?	97%
9.13 Vergt uw werk voortdurend (meer dan 75% van de tijd) oplettendheid?	100%
9.14 Moet u in uw werk veel dingen tegelijk in de gaten houden?	99%
9.15 Kunt u uw werk grotendeels op routine doen?	49%
9.16 Wordt u op het werk vaak voor onverwachte gebeurtenissen geplaatst?	38%

Autonomie in de taakuitvoering

	Ja
9.17 Kunt u zelf beslissen hoe u het werk uitvoert/doet?	88%
9.18 Bepaalt u zelf de volgorde van uw werkzaamheden?	82%
9.19 Beslist u zelf wanneer u een taak uitvoert?	88%
9.20 Kunt u makkelijk even weg van de plaats waar u werkt?	14%
9.21 Kunt u uw werk, als u dat nodig vindt, zelf onderbreken?	26%
9.22 Kunt u zelf het werktempo regelen?	69%
9.23 Kunt u, indien nodig, het tijdstip waarop iets klaar moet zijn uitstellen?	62%
9.24 Wordt uw werkwijze in grote mate voorgeschreven?	27%
9.25 Kunt u een eigen werkwijze kiezen?	85%

Contactmogelijkheden

	Ja
9.26 Bent u in het werk altijd op uzelf aangewezen?	23%
9.27 Kan een collega werk van u overnemen als u er niet uitkomt?	76%
9.28 Helpen uw collega's u bij het afwerken van een opdracht als dat nodig is?	87%
9.29 Praat u op het werk met collega's uit de <i>eigen afdeling</i> over het werk?	92%
9.30 Praat u op het werk met uw leidinggevende over het werk?	71%
9.31 Bent u vaak (meer dan de helft van de tijd) alleen op uw werkplek?	11%

Organiserende taken

	Ja
9.32 Heeft u invloed op de beslissingen van uw werkteam/taakgroep/afdeling?	98%
9.33 Kunt u bij eventuele problemen mensen uit <i>andere</i> afdelingen inschakelen?	76%
9.34 Bespreekt u met anderen hoe de taken worden verdeeld ('wie doet wat')?	96%
9.35 Bespreekt u met anderen hoe de taken gepland moeten worden?	94%

9.36	Hoe vaak heeft u overleg tijdens het werk?	eens per week of vaker 43%
		eens per 2 weken 9%
		eens per maand 27%
		eens per 2 maanden of minder vaak 10%
		nooit 10%

Taakbelasting

		Ja
9.37	Moet u erg snel werken?	27%
9.38	Moet u heel veel werk doen?	53%
9.39	Moet u extra hard werken?	16%
9.40	Heeft u over het algemeen genoeg tijd om al uw werk af te krijgen?	79%
9.41	Is uw werk hectisch/is het op uw werk een gekkenhuis?	13%
9.42	Is het materiaal waarmee u werkt doorgaans van slechte/onvoldoende kwaliteit?	5%
9.43	Zijn de hulpmiddelen waarmee u werkt vaak van slechte/onvoldoende kwaliteit?	8%
9.44	Loopt het werk vaak anders dan gepland?	30%

Beloning en werkzekerheid

		Ja
9.45	Is uw salaris/loon voldoende voor het werk dat u doet?	31%
9.46	Is uw werkzekerheid goed?	89%
9.47	Verwacht u promotie te maken in de komende vijf jaren?	8%
9.48	Liep u in het laatste jaar kans om werkloos te worden?	3%
9.49	Verwacht u uw huidige baan de komende vijf jaar te kunnen behouden?	92%
9.50	Zullen over vijf jaar uw kennis en vaardigheden nog steeds nuttig zijn voor uw huidige werk?	99%
9.51	Zullen over vijf jaar uw kennis en vaardigheden nuttig zijn voor andere bedrijven?	77%

Beleving

		Ja
9.52	Vindt u de onderlinge sfeer op het werk goed?	97%
9.53	Ergert u zich vaak aan anderen op het werk?	11%
9.54	Kunt u, als het nodig is in het werk, een beroep doen op één of meerdere collega's?	92%
9.55	Werkt u onder goede dagelijkse leiding?	62%
9.56	Houdt uw dagelijkse leiding voldoende rekening met wat u zegt?	85%
9.57	Heeft de dagelijkse leiding een juist beeld van u in uw werk?	83%
9.58	Wordt u door de directe leiding voldoende ondersteund in uw werk?	85%
9.59	Wordt u voldoende op de hoogte gehouden van wat er zich binnen uw bedrijf afspeelt?	87%

Tijdsautonomie

		Ja
9.60	Kunt u het tijdstip waarop u begint of stopt met werken zelf kiezen?	4%
9.61	Kunt u zelf kiezen wanneer u pauzeert?	30%
9.62	Kent u uw werkrooster langer dan één maand van tevoren?	94%
9.63	Kunt u verlofdagen opnemen wanneer u dat zelf wilt?	32%

Verloopgeneigdheid

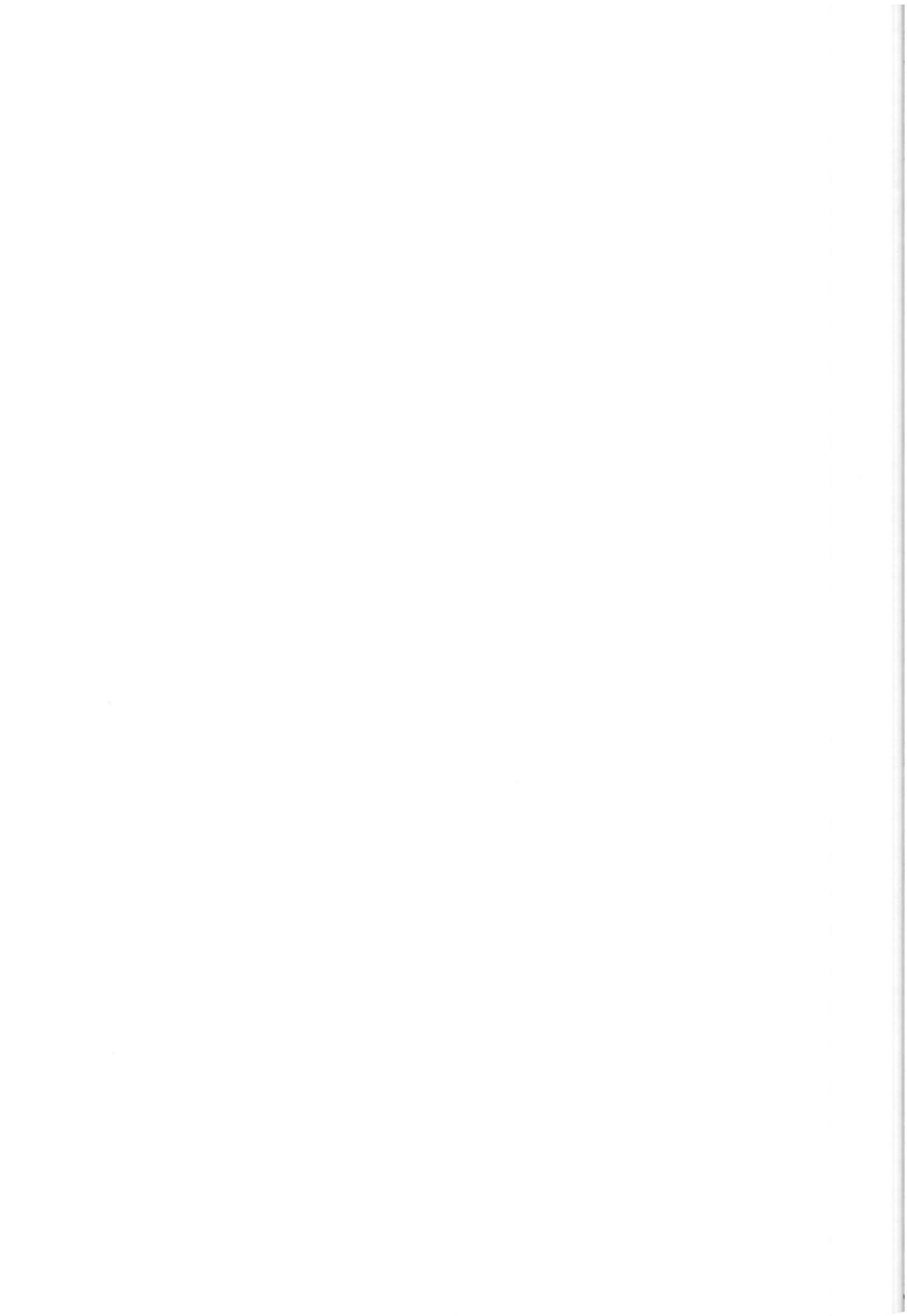
		Ja
9.64	Heeft u er in de afgelopen maanden wel eens over nagedacht om ander werk te zoeken?	26%
9.65	Heeft u er in het afgelopen jaar wel eens iets aan gedaan om te proberen ander werk te krijgen?	16%
9.66	Zou u, als het aan u lag, over 5 jaar nog bij deze organisatie werken?	79%
9.67	Denkt u in uw huidige functie <i>gezond</i> uw pensioen te halen?	81%
9.68	Denkt u in dit bedrijf <i>gezond</i> uw pensioen te halen?	81%
9.69	Heft u meestal plezier in uw werk?	100%
9.70	Bent u over het algemeen tevreden over het resultaat van uw werk?	100%

9.71	Al met al, vindt u nu zelf dat u goed, redelijk, matig of niet goed zit in uw werk?	goed 80%
		redelijk 19%
		matig 0%
		niet goed 0%

Hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst!

Wilt u de volledig ingevulde vragenlijst in de antwoordenvolpoe naar ons toesturen (een postzegel is niet nodig)!!!

Bijlage 2   Vragenlijst voor werkgevers met de antwoorden

Vragenlijst werkgevers peuterspeelzalen

In deze vragenlijst zijn de antwoorden ingevoerd. Dit zijn gemiddelde waarden met tussen haakjes erachter de standaarddeviatie. Indien vermeld is als antwoord 'niet ingevuld' dan hebben te weinig respondenten hier een antwoord ingevuld, zodat geen betrouwbare uitspraak kan worden gedaan.

Lees dit eerst

Geachte heer/mevrouw,

Het AWO-fonds financiert in opdracht van sociale partners VOG, AbvaKabo en CFO een project om de lichamelijke belasting bij het werk van leidsters in peuterspeelzalen in kaart te brengen. TNO Arbeid voert dit project uit.

In het kader van dit project worden vragenlijsten verspreid bij werkgevers en werknemers. Voor u ligt de werkgeversvragenlijst.

Het doel van dit onderzoek is te bepalen of de fysieke belasting bij peuterspeelzaalleidsters gezondheidsnormen overschrijdt, of instellingen hiervoor beleid hebben ontwikkeld en welke mogelijkheden en beperkingen er binnen instellingen aanwezig zijn om knelpunten op te lossen. Op basis van dit onderzoek zal sectoraal beleid worden ontwikkeld rond het thema fysieke belasting.

In de vragenlijst komen naast vragen over fysieke belasting ook vragen voor die inzicht kunnen geven in factoren die de aanpak van fysieke belastingsknelpunten kunnen belemmeren of bevorderen. Daarnaast is het voor ons van belang algemene kenmerken van uw organisatie te inventariseren.

Wij vragen u deze vragenlijst zo goed mogelijk in te vullen. Zoveel mogelijk vragen zijn te beantwoorden door het aankruisen van één of meerdere antwoorden. Daarnaast komen open vragen voor, waarin naar interne gegevens, maatregelen of beleid binnen uw instelling wordt gevraagd. Bij een aantal antwoorden zijn meerdere antwoordcategorieën mogelijk. In die gevallen staat dit *cursief* aangegeven onder de vraag.

Uw antwoorden worden strikt vertrouwelijk behandeld. Behalve de onderzoekers van TNO Arbeid krijgt niemand toegang tot deze gegevens zonder uw toestemming. In het rapport, dat wordt opgesteld over dit onderzoek, zullen de gegevens over uw instelling niet meer herkenbaar zijn.

Het is voor dit onderzoek en de daaropvolgende besluitvorming heel belangrijk dat zoveel mogelijk leidinggevenden van instellingen meewerken. Wij vragen u de vragenlijst ingevuld naar ons terug te sturen in bijgevoegde antwoordenvolp. **Een postzegel is niet nodig?**

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking!

Algemeen

Lees eerst de toelichting op de vorige pagina voor u gaat invullen!

1. Wat is de vestigingsplaats van uw organisatie? .....
2. Wilt u onderstaande tabel over uw organisatie invullen?
(N.B. graag invullen in plaats van het bijvoegen van een aparte lijst)

naam van de bij uw aangesloten peuterspeelzalen	aantal groepen per dagdeel	aantal leidsters per groep		maximaal mogelijk aantal kinderen per dagdeel binnen de peuterspeelzaal	hoeveel uren is de peuterspeelzaal open?		instroomleeftijd kinderen
		gediplomeerde leidsters	vrijwillig-(st)ers/ouders		ochtend	mid-dag	
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							
13							
14							
15							
16							
17							
18							
19							
20							
21							
22							
23							
24							
25							
26							
27							
28							
29							
30							
31							
32							
33							
34							
35							
Gemiddeld 5,8 (sd 7,6)	7,8 (10,2)					26,9 (3,2)	

3. Onder welke soort organisatie valt (vallen) uw peuterspeelzaal(-zalen)?
- de peuterspeelzaal is een zelfstandige organisatie voor peuterspeelzaalwerk	48,6%
- de peuterspeelzalen vallen onder een koepel voor peuterspeelzalen	8,1%
- de peuterspeelzaal/-zalen zijn onderdeel van een gecombineerde organisatie, namelijk (meerdere antwoorden mogelijk)	44,0%
· combinatie met kinderopvang	23,7%
· combinatie met naschoolse opvang	27,0%
· onderdeel van een instelling voor sociaal cultureel werk	8,1%
· onderdeel van een welzijnsinstelling	14,9%
· onderdeel van een onderwijsvoorziening	4,1%
4. Heeft uw peuterspeelzaalorganisatie specifiek beleid? ja: 60,3%
- Zo ja:** geef aan welke van onderstaande vormen van speciaal beleid bij u voorkomen.
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. het verbeteren van de startcondities van kinderen in het basisonderwijs	68,2%
2. specifieke taalstimuleringsprojecten	47,7%
3. vroegtijdige onderkenning van ontwikkelingsstoornissen	72,7%
4. methodische aandacht voor ontwikkelingsstimulering	47,7%
5. anders, namelijk	20,5%
5. Heeft uw peuterspeelzaalorganisatie specifieke programma's? ja: 36,6%
- Zo ja:** welke specifieke programma's komen voor?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. opstapje	26,9%
2. instapje	3,8%
3. opstapje groepsgewijs	7,7%
4. opstap opnieuw	15,4%
5. boekenpret	38,5%
6. opvoeden zó	23,1%
7. samenspel	23,1%
8. move/stap in	0,0%
9. piramide	11,5%
10. kaleidoscoop	15,4%
11. spel aan huis	7,7%
12. kostprogramma	3,8%
13. speelproject NIZW	11,5%
14. anders, namelijk	61,5%
6. Welke gevolgen hebben de specifieke programma's voor de fysieke belasting van peuterspeelzaalleidsters bij het werken met kinderen?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. veel zitten met kinderen op volwassenenhoogte	7,7%
2. veel zitten met kinderen op kindhoogte	69,2%
3. veel buitenspelen	34,6%
4. veel binnenspelen	42,3%
5. minder tillen van kinderen	15,4%
6. meer tillen van kinderen	11,5%
7. veel begeleiding bij verzorgende taken	15,4%
8. weinig begeleiding bij verzorgende taken	11,5%
9. ouderbezoeken	34,6%
10. anders, namelijk	23,1%

Organisatie

7. Geef in onderstaande tabel aan welke functies bij uw peuterspeelzaalorganisatie in dienst zijn, in welke aantallen en hoeveel formatie-eenheden (fte's) dit betreft. In het geval het bestuur de werkgeversrol vervult en er geen andere leidinggevenden zijn, graag het bestuur aankruisen in de tabel

functies	aantallen	fte's
bestuur	5,0 (2,2)	1,6 (2,5)
directeur	1,5 (1,7)	0,7 (0,4)
leidinggevende	2,2 (3,2)	0,9 (0,9)
orthopedagoge	1,0 (0,0)	0,36 (0,3)
peuterspeelzaalleidster	13,1 (13,6)	4,9 (5,8)
assistent-leidster	6,5 (7,3)	5,8 (6,1)
huishoudelijk personeel	3,2 (3,4)	0,6 (0,7)
administratief personeel	1,7 (1,3)	0,8 (1,0)
invalkracht	5,7 (5,9)	0,05 (0,09)
vrijwillig(st)er	16,2 (21,2)	4,6 (4,7)
anders, namelijk	3,5 (6,6)	0,8 (1,0)
-		
-		
-		
-		

8. Als er groepen in uw organisatie zijn met kinderen met een andere etnische achtergrond, wat is dan in die groepen het percentage allochtonen? 16,8 (22,3)

9. Wat zijn uw inkomstenbronnen? (meerdere antwoorden mogelijk)
- gemeentelijke subsidiebronnen 97,3%
  - ouderbijdragen 98,6%
  - anders, namelijk 25,7%

10. Indien uw organisatie gemeentelijke subsidiebronnen heeft, wat is dan de verhouding tussen de totale subsidie en de ouderbijdrage?
- subsidie 45,3 (18,0)
  - ouderbijdrage 55,4 (18,5)

11. Ontvangt u subsidie voor andere zaken? ja 25,8%

Zo ja: wat voor subsidie en voor welk bedrag?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- 1 een vastgesteld bedrag per kind Niet ingevuld
- 2 een vastgesteld bedrag per dagdeel Niet ingevuld
- 3 een vastgesteld bedrag per groep Niet ingevuld
- 4 organisatie-/administratiekosten Niet ingevuld
- 5 materiaal-/activiteitenkosten Niet ingevuld
- 6 compensatie voor stijging kosten ten gevolge van CAO Niet ingevuld
- 7 alle kosten Niet ingevuld

12. Hoe hoog is de ouderbijdrage per kind per dagdeel in uw organisatie?
- bij een bruto jaarinkomen van f 20.000,- Niet ingevuld
  - bij een bruto jaarinkomen van f 40.000,- Niet ingevuld
  - bij een bruto jaarinkomen van f 80.000,- Niet ingevuld

Waarop is het (bruto)jaarinkomen gebaseerd?

1. brutojaarinkomen van één ouder	Niet ingevuld
2. het bruto gezinsjaarinkomen	Niet ingevuld
3. netto jaarinkomen	Niet ingevuld

Arbeidsomstandigheden

13. Wat is het ziekteverzuimpercentage van uw peuterspeelzalleidsters *inclusief* zwangerschaps- en bevallingsverlof en aangepast werk in:
- 1998?	3,7 (3,5)
- 1999?	5,2 (5,4)
14. Wat is het ziekteverzuimpercentage van uw peuterspeelzalleidsters *exclusief* zwangerschaps- en bevallingsverlof en aangepast werk in:
- 1998?	3,5 (3,0)
- 1999?	4,6 (5,0)
15. Hoe zijn deze percentages berekend?
1. op basis van het aantal verzuimde kalenderdagen per jaar	37,3%
2. op basis van het aantal verzuimde werkdagen per jaar	35,3%
3. op basis van het aantal verzuimde werkuren per jaar	9,8%
4. weet ik niet	15,7%
16. Wat was de oorzaak van het verzuim?
☐ 1 psychische klachten/stress	Niet ingevuld
☐ 2 klachten aan het houdings- en bewegingsapparaat	Niet ingevuld
☐ 3 anders, namelijk	Niet ingevuld
17. Hoeveel werknemers zijn in de WAO beland in:
☛ 1998?	0,15 (0,46)
- 1999?	0,27 (0,93)
18. Wat waren hiervoor de redenen?
(meerdere antwoorden mogelijk)
☐ 1 psychische klachten/stress	Niet ingevuld
☐ 2 klachten aan het houdings- en bewegingsapparaat	Niet ingevuld
☐ 3 anders, namelijk	Niet ingevuld

Arbobeleid

19. Op welke wijze worden knelpunten van de peuterspeelzalleidsters op het gebied van fysieke belasting geïnventariseerd?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. via een risico-inventarisatie en -evaluatie	50,0%
2. via het werkoverleg	66,2%
3. niet	21,6%
4. anders, namelijk	16,2%

20. Op welke wijze wordt gewerkt aan het oplossen van knelpunten?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. via een (arbo)jaarplan	32,4%
2. ad hoc	71,6%
3. niet	9,5%
4. anders, namelijk	24,3%
21. Welke externe instanties kunnen u ondersteunen bij het verbeteren van de blootstelling aan fysieke belasting?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. arbodienst	85,1%
2. werkgeversvereniging	32,4%
3. werknemersvereniging	17,6%
4. adviesinstantie/-bureau	24,3%
5. opleidingsinstantie/-bureau	10,8%
6. onderzoeksinstantie/-bureau	12,2%
22. Waar zit naar uw oordeel het grootste probleem om fysieke belasting op te lossen?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. in de kennis over knelpunten	29,7%
2. in de kennis over gezond werken	20,3%
3. in de vaardigheden om gezond te werken	21,6%
4. in de houding/attitude van medewerkers	33,8%
5. in de beschikbaarheid van financiële middelen	64,9%
6. in tijd	27,0%
7. in de hoeveelheid beschikbare ruimte	18,9%
8. gebrek aan deskundige ondersteuning	17,6%
9. anders, namelijk	12,2%
23. Welke problemen zijn voor u niet oplosbaar?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. verbeteren van de kennis over knelpunten	4,1%
2. verbeteren van de kennis over gezond werken	1,4%
3. verbeteren van de vaardigheden om gezond te werken	1,4%
4. verbeteren van de houding/attitude van medewerkers	6,8%
5. de beschikbaarheid van financiële middelen	63,5%
6. de beschikbaarheid van tijd	25,7%
7. de hoeveelheid beschikbare ruimte	17,6%
8. de beschikbaarheid van deskundige ondersteuning	8,1%
9. anders, namelijk	6,8%

Fysieke belasting

24. Zijn er in uw organisatie maatregelen genomen om fysieke belasting te beperken? Ja: 80%

Zo ja: welke maatregelen zijn er in uw organisatie genomen?

1. Aanschaf van beter stoelen (45 x)	
2. Aanschaf van aankleedtafels (21x).....	
3. Geven van voorlichting en training over ergonomie (7 x)	

25. Welke extra maatregelen, die nu niet worden gehanteerd, zou u wensen om de mate van fysieke belasting van peuterspeelzaalleidsters te verminderen?

1. Aanschaf van aankleedtafels (19x).....
2. Aanschaf ergonomisch meubilair (16x).....
3. Meer geld voor meer personeel (7x). .....

26. Welke van deze *extra* maatregelen acht u realiseerbaar?

1. geen; te weinig financiële middelen (12x) .....
2. ....
3. ....

27. Welke gevolgen verwacht u van het invoeren van deze maatregelen?

(meerdere antwoorden mogelijk)

1. minder verloop	2,7%
2. minder klachten	33,8%
3. daling ziekteverzuim	13,5%
4. hogere werktevredenheid	50,0%
5. hogere werkmotivatie	17,6%
6. beter imago op de arbeidsmarkt	14,9%
7. hogere aantrekkingskracht op afnemers/klanten	9,5%
8. anders, namelijk	12,2%

Fysieke belasting en kinderen

28. Welke kindgerelateerde aspecten beïnvloeden de fysieke belasting van peuterspeelzaalleidsters?

(meerdere antwoorden mogelijk)

1. hyperactieve kinderen	71,6%
2. gewicht van kinderen	77,0%
3. handicap van kinderen	55,4%
4. kinderen met CARA	9,5%
5. kinderen met epilepsie	13,5%
6. kinderen met allergie	12,2%
7. anders, namelijk	10,8%

29. Wordt er bij de aanname van kinderen met deze aspecten rekeningen gehouden?

(meerdere antwoorden mogelijk)

	Ja:
1. hyperactieve kinderen	14,3%
2. gewicht van kinderen	1,8%
3. handicap van kinderen	43,9%
4. kinderen met CARA	16,3%
5. kinderen met epilepsie	23,3%
6. kinderen met allergie	13,6%
7. anders, namelijk	18,5%

30. Zijn er redenen om kinderen te weigeren?

Ja: 46,3%

Zo ja: welke? .....

31. Wordt dit beleid om kinderen te weigeren consequent toegepast?

Ja: 47,5%

Zo nee: waarom niet? .....

Uitgangspunten en praktijkregels

32. Heeft uw instelling algemene uitgangspunten vastgelegd om de blootstelling aan fysieke belasting van peuterspeelzalleidsters te beperken?

Ja: 40,0%

Zo ja: welke zijn dat?

(meerdere antwoorden mogelijk)

1. peuterspeelzalleidsters verrichten geen huishoudelijke werkzaamheden	28,6%
2. peuterspeelzalleidsters werken maximaal 4 uur per dag	25,0%
3. zoveel mogelijk werken met rechte rug	32,1%
4. kinderen worden zo min mogelijk getild	75,0%
5. laag zitten vermijden	42,9%
6. zware taken onderling afwisselen	53,6%
7. anders, namelijk	17,9%

33. Heeft uw instelling praktijkregels¹ voor bepaalde taken van peuterspeelzalleidsters?

Ja: 44,9%

Zo nee: ga verder met vraag 40.

Zo ja: welke zijn dat?

(meerdere antwoorden mogelijk)

1. geen kinderen tillen van de grond	22,6%
2. verschonen altijd op de aankleedtafel	83,9%
3. aan-/uittrekken van jassen/schoenen altijd uitvoeren op een verhoging, zodat de leidster rechtop kan staan	3,2%
4. anders, namelijk	38,7%

34. Vindt u dat het werkt om praktijkregels te gebruiken voor het verminderen van fysieke belasting?

Ja: 96,2%

Motivatie: .....

35. Wat was de aanleiding tot de introductie van praktijkregels? Kunt u deze aanleiding zo mogelijk per praktijkregel beschrijven (bijvoorbeeld klachten van werknemers, toenemend verzuim, eisen Arbeidsinspectie en wetgeving, knelpunten die zich voordeden in de praktijk)?

1. Voorkomen van gezondheidsklachten van leidsters (6x) .....
2. Door arbowet, arbodienst, RIE, eisen GG en GD (5x) .....
3. Informatie-kennis omtrend fysieke belasting (3x) .....

¹ Praktijkregels zijn alle geschreven en ongeschreven regels die worden gehanteerd om fysieke belasting te beperken.

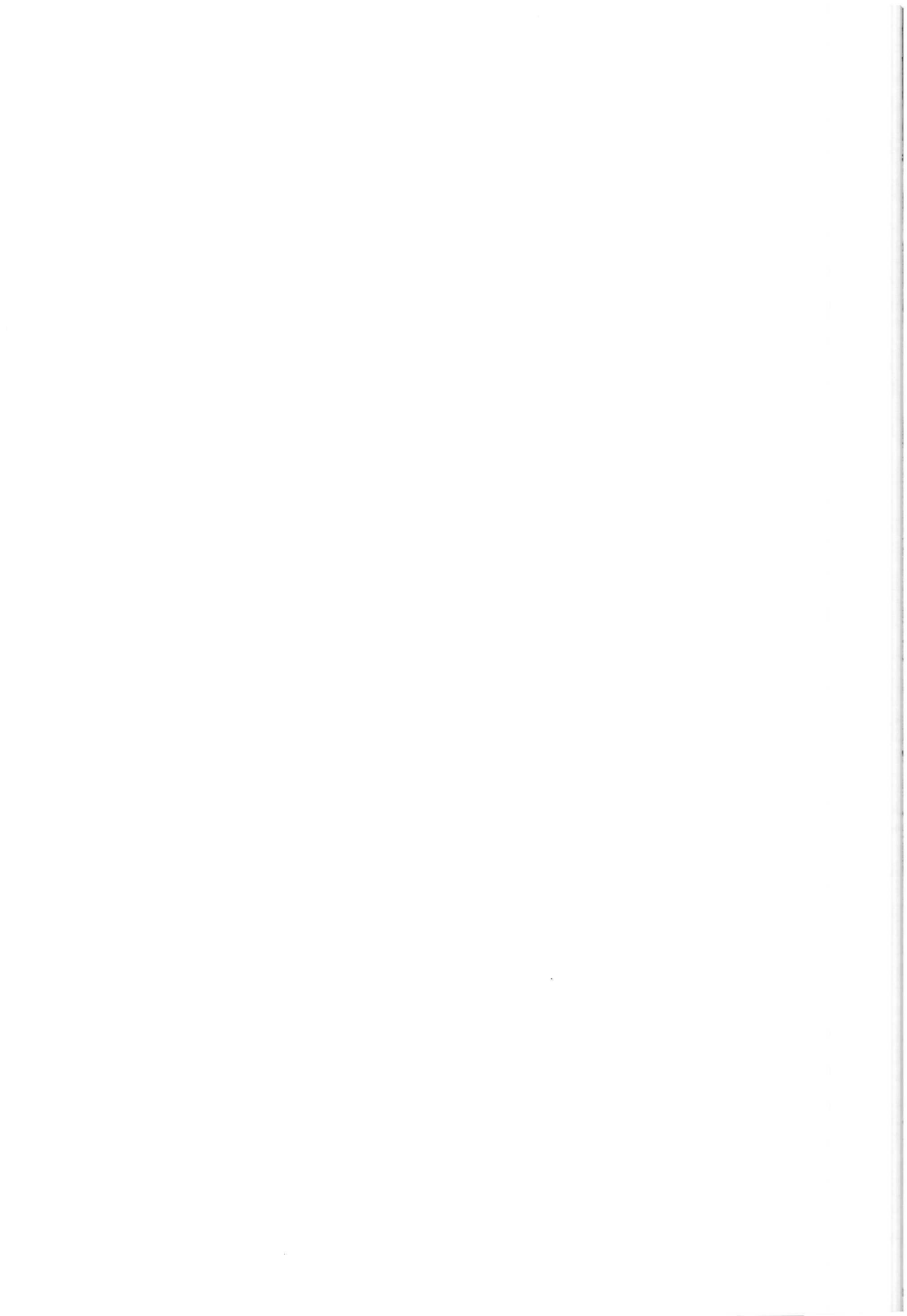
36. Kunt u omschrijven op welke wijze de praktijkregels bij u in de instelling zijn ingevoerd?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. cursussen	25,8%
2. instructies	48,4%
3. eisen aan klanten formuleren (bijvoorbeeld zelf jassen en schoenen uittrekken bij binnenkomst)	9,7%
4. anders, namelijk	35,5%
37. Kunt u omschrijven wat de instelling doet voor de handhaving van de opgestelde praktijkregels?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. besprekingen in het werkoverleg	77,4%
2. melden van incidenten	19,4%
3. regelmatige trainingen	19,4%
4. anders, namelijk	12,9%
38. Wanneer en in welke situaties worden praktijkregels niet nageleefd?
1. niet ingevuld.....
  2. ....
  3. ....
39. Welke gevolgen heeft het invoeren van de praktijkregels gehad voor de organisatie?
1. voor de organisatie van het werk   Niet ingevuld .....
  2. inrichting van de werkplek .....
  3. het gebruik van hulpmiddelen .....
  4. anders, namelijk .....

Andere arborisico's

40. Naast fysieke belasting bestaan er vaak ook andere arborisico's in het werk. Kunt u aangeven welke andere risico's voorkomen in het werk?
(meerdere antwoorden mogelijk)
1. stress/werkdruk	52,7%
2. mate van concentratie/alerteheid	20,3%
3. geluidsoverlast	20,3%
4. klimaat	31,1%
5. verlichting	9,5%
6. veiligheid	18,9%
7. toxische stoffen	2,7%
8. werk-/rusttijden	8,1%
9. anders, namelijk	8,1%

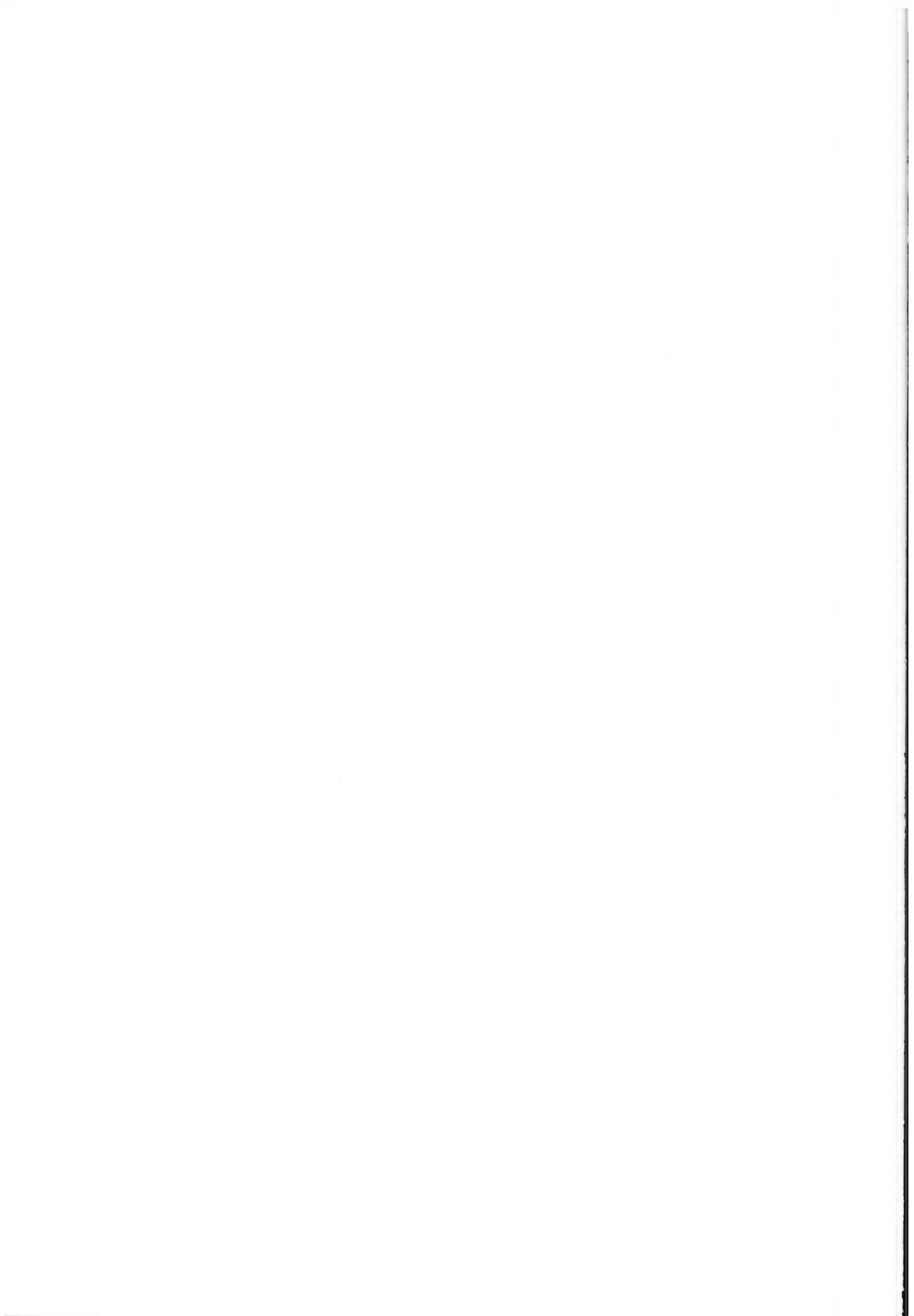

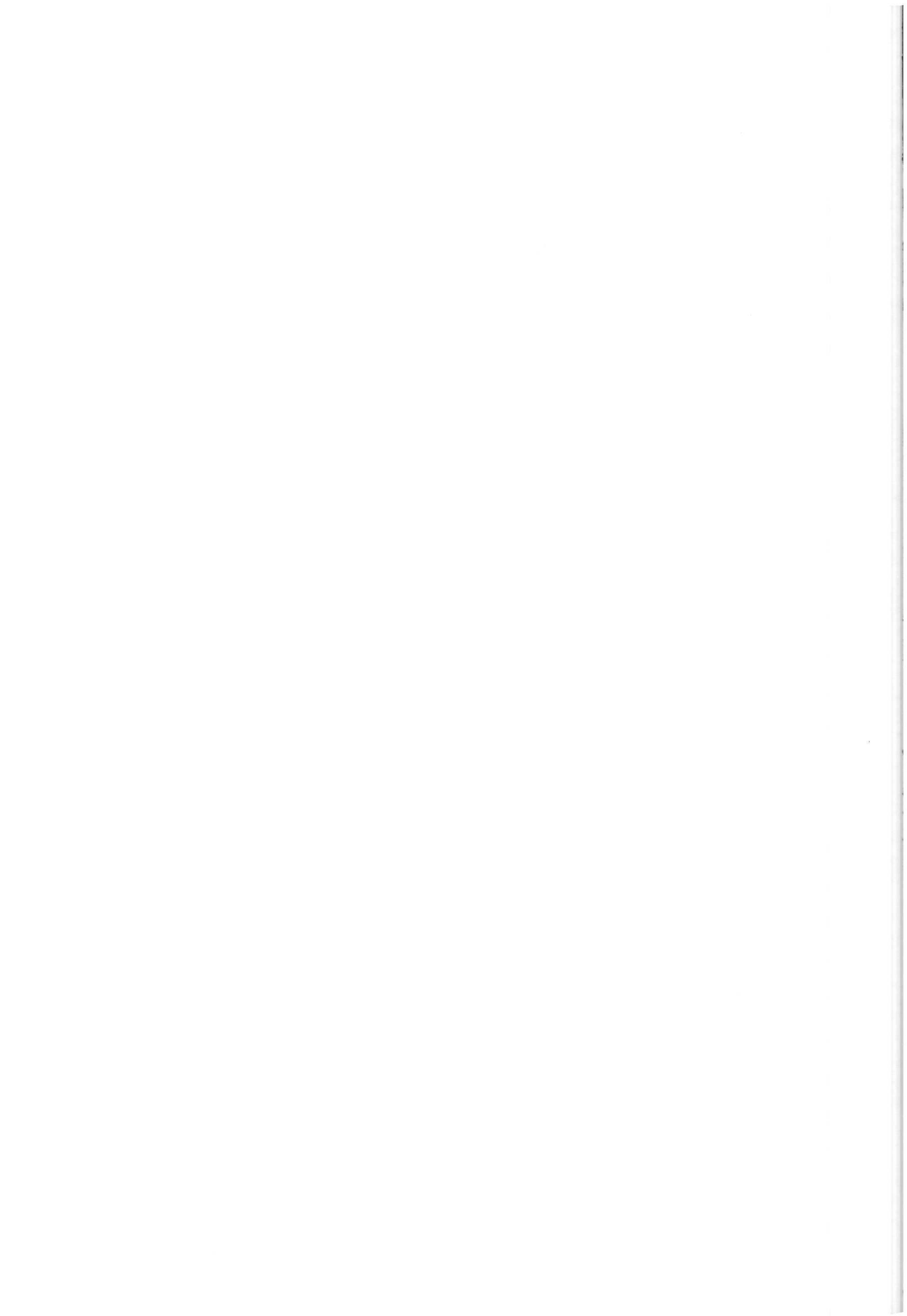
Bijlage 3   Overzicht van peuterspeelzalen waar de werk- plekbezoeken zijn uitgevoerd

reeds benaderd met vragenlijst	niet eerder benaderd met vragenlijsten
<i>Instellingen vanuit de adres lijst van AWO-fonds</i>	
Montessori Peuterspeelzaal Hilversum	Wijkcentrum Noord Hilversum
De Vlindertuin Huissen	Peuterleut Ommen
<i>Instellingen niet voorkomend op de adreslijst van AWO-fonds, via telefoongids gevonden</i>	
Klavertje 4 Haarlem	't ZonnetjeBloemendaal
't Sinneljocht Leeuwarden	Montessori peuterspeelzaal Leeuwarden

Bijlage 4 Algemene achtergrondgegevens van de peuter- speelzalleidsters verkregen uit het vragenlijst- onderzoek

	percentage		percentage
<i>geslacht</i>		<i>lengte in cm</i>	
vrouw	100	155-159	5,4
<i>leeftijd in categorieën</i>		160-164	21,4
20-29 jaar	3,7	165-169	33,6
30-39 jaar	21,0	170-174	26,4
40-49 jaar	55,6	175-179	10,8
50-65 jaar	19,7	180-184	2,4
<i>opleiding</i>		<i>gewichtsklasse</i>	
lagere school	0,4	50-54	6,4
lbo	8,2	55-59	10,1
mavo/m(b)o	37,0	60-64	20,5
havo/vwo	6,2	65-69	24,6
hbo/universitair	28,4	70-74	14,5
kvjv/lkc/spw	19,8	75-79	11,8
<i>jaren werkzaam in functie</i>		<i>jaren werkzaam bij werkgever</i>	
0-5 jaar	27,1	0-5 jaar	32,3
6-10 jaar	26,8	6-10 jaar	30,9
11-15 jaar	27,8	11-15 jaar	23,6
>15 jaar	18,3	> 15 jaar	13,2

Bijlage 5   Voorkomende houdingen en bewegingen

	Wijkcentrum N		Montessori		Vlindertuin		Sinnelocht		Montessori		Klaverij 4		't Zonnetje		Peuterleut		Totaal
	Hilversum	3 o.g.	Hilversum	9 o.g.	Huisen	1 o.g.	Leeuwarden	3 o.g.	Leeuwarden	Leeuwarden	Haarlem	6 o.g., 0	Bloemendaal	9 g.	Ommen	5 o.g., 0	
tillen	6 g	6 g	1	4 g.	6 g.	6 g.	19 g.	6 g.	19 g.		6 o.g., 0			9 g.	2 g, 0	40 o.g.	
kind dragen	6	6	1	1	1	0	1	0	1		0,0			1	0,0	43 g.	
voorwerp dragen	7	7	9	9	18	7	16	7	16		10, 3			13	6, 6	95	
laag zitten	14	14	13	13	22	16	4	16	4		11, 12			2	13, 20	127	
op 'grote' stoel zitten	2	2	3	3	0	0	0	0	13		0, 0			15	0, 0	33	
vloer zitten zonder steun	5	5	0	0	0	0	3	0	3		3, 0			0	0, 0	11	
gebogen zitten	15	15	8	8	22	10	43	10	43		8, 3			1	7, 6	123	
bukken	20	20	33	33	2	48	98	48	98		17, 5			15	16, 26	280	
hurken	25	25	6	6	0	9	54	9	54		0, 2			13	11, 10	130	
knielen	19	19	0	0	0	12	13	12	13		12, 0			1	1, 0	58	
reiken	5	5	3	3	4	22	28	22	28		0, 0			1	1, 1	65	
gebogen hoofd	10	10	0	0	0	28	9	28	9		0, 0			0	0, 0	47	
gebogen staan	10	10	5	5	41	5	40	5	40		7, 13			4	11, 29	165	
gedraaid zitten	2	2	0	0	0	2	6	2	6		0, 0			0	0, 0	10	

'Arboconvenanten' vormen een belangrijke pijler van het overheidsbeleid om de arbeidsomstandigheden te verbeteren. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid sluit deze convenanten af met werkgevers en werknemers van zogenaamde hoogrisico-bedrijfstakingen en met bedrijfstakingen die zichzelf melden bij het ministerie. Met het afsluiten van arboconvenanten wil het kabinet de blootstelling aan een aantal arbeidsrisico's verminderen. Het gaat om tillen, werkdruk, RSI, schadelijk geluid en een aantal gevaarlijke stoffen (oplosmiddelen, allergene stoffen en kwarts). Een relatief groot deel van de beroepsbevolking heeft met deze arbeidsrisico's te maken.

ISBN 90-5749-848-0

9 789057 498480

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Directie Voorlichting, Bibliotheek en Documentatie
Postbus 90801, 2509 LV 's-Gravenhage

Verkoop
Elsevier bedrijfsinformatie bv
Postbus 808, 7000 AV Doetinchem
Telefoon: (0314) 35 83 58
Telefax: (0314) 34 90 48

Ordernummer 15.301/01
ISBN 90 5749 848 0

